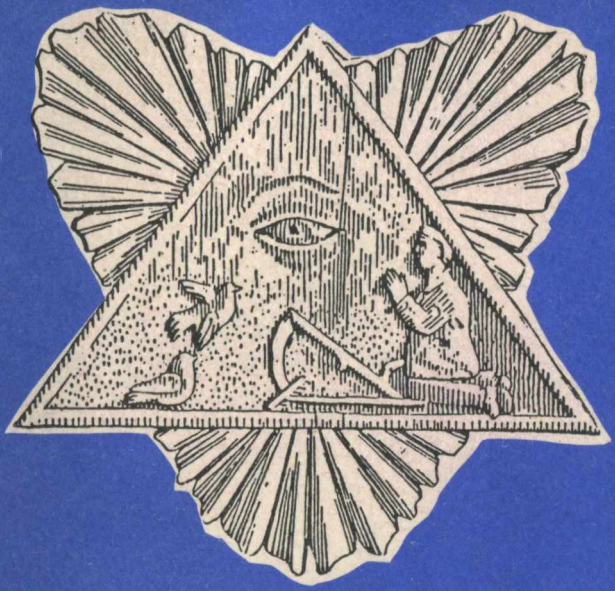

Nijolė Sadūnaitė

GĖROJO DIEVO GLOBOJE

PRIVALOMAS EGZEMPLIORIUS

NIJOLĖ SADŪNAITĖ

GEROJO DIEVO GLOBOJE

VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Savo

LEIDĖJŲ ŽODIS

Šiame leidinyje pateikiama antroji Nijolės Sadūnaitės prisiminimų dalis. Šie prisiminimai skelbiami iš pačios Nijolės rankraščio, padarant tik vieną kitą pakeitimą bei pridedant poskyrių pavadinimus. Prisiminimų gale taip pat spausdinamas Nijolės pareiškimas Lietuvos TSR Prokurorui A. A. Novikui dėl jos neteisingo suėmimo bei grubaus tardymo.

Kaip ir pirmųjų, taip ir šių prisiminimų pavadinimas sutrumpintas. Pirmuosius prisiminimus Nijolė pavadino „Kaip patekau į KGB objektyvą", kuriuos *Ateities* leidykla, dr. Kazio Pemkaus dėka, išleido pakeistu pavadinimu *KGB akiratyje*. Šie antrieji prisiminimai „Penki metai Gerasis Dievas slepia mane nuo KGB objektyvo", išleidžiami sutrumpintu pavadinimu *Gerojo Dievo globoje*.

N. Sadūnaitės antrųjų prisiminimų pasirodymo aplinkybės yra nepaprastos. Rankraštis pasiekęs Vakarus, kai Lietuvą dar gaubė nakties tamsuma, dabar išvysta dienos šviesą, Lietuvos horizonte sušvitus aušros spinduliams. Lietuvoje vykstantis atgimimas dar labiau išryškina Nijolės prisiminimų reikšmę. Ji tarsi pranašė pirmoji gyvai paliudijo kard. Sladkevičiaus žodžius: „žmonės ir visuomenė turi patys imti elgtis kaip laisvi." Ji taip ir elgėsi, pateikdama savo prisiminimus viešumai, kai kiti dar nedrįso būti laisvais. Tegul jos prisiminimai ir kitus paskatina išsakyti tiesą, nes tik tiesos kelias ves ir į pilnutinę laisvę.

Nuoširdžiai dėkojame visiems, kurie vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjo prie šios knygos paruošimo. Ypač dėkojame Vytautui Skuodžiui už įvado parašymą, Nijolei Palubinskienei už viršelio sudarymą ir Danutei Bindokienei už redakcinę talką.

Ateities leidykla

TURINYS

Leidėjų žodis 5

Nijolė Sadūnaitė — Vytautas Skuodis 9

Gerojo Dievo globoje — Nijolė Sadūnaitė 31

Jau penki metai gerasis Dievas slepia mane nuo KGB 33

Pašalinta iš buto 37

Terorizuojama brolio šeima 41

Dievo ir Bažnyčios tarnyboje 47

Kodėl pradėjau rašyti prisiminimus 55

Dėl ištikimybės tiesai 65

Šiek tiek apie mane 80

Pareiškimas Lietuvos TSR Prokurorui — Nijolė Sadūnaitė 98

NIJOLĖ SADŪNAITĖ

Gyvoji mūsų tautos legenda...

Mūsų tautos istorija žino daug kilnių ir amžinos pagarbos vertų asmenybių. Vienus išgarsino visuomeninė-politinė veikla, kitus — literatūros, meno, mokslo darbai, dar kitus — jų bažnytinis gyvenimas. Deja, turbūt mes patys esame kalti dėl to, kad tie garbingi vardai yra žinomi tiktai mūsų pačių, savosios tautos ribose. Didžiuojamės tuo, kad kitataučių buvo pastebėtas mūsų Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, kuris vienintelis atstovauja Lietuvai Pasaulio dailės istorijoje. Džiaugiamės, kada kuris nors kitatautis savo raštuose pamini vieną ar kitą mūsų garsenybę, tuo pačiu primindamas pasauliui pavergtosios Lietuvos ir lietuvių vardą.

Mūsų dienų Nijolė Sadūnaitė yra reta išimtis, nes jos vardas pasaulyje yra plačiai žinomas. Jos niekas nereklamavo. Pasaulis pats ją surado ir pažino. Nijolę išgarsino ne jos vėliau parašytieji atsiminimai, o jos laikysena teisme, lageryje ir tremtyje. Teismo metu ji atsisakiusi nuo advokatų paslaugos, savo teisėjams taip kalbėjo:

„Noriu jums pasakyti, kad visus myliu kaip savo brolius, seseris ir, jeigu reikėtų, nesvyruodama už kiekvieną atiduočiau savo gyvybę. Šiandien to nereikia, bet reikia pasakyti jums į akis skaudžią tiesą. Yra sakoma, kad teisę peikti ir barti turi tik tas, kuris myli. Pasinaudodama ta teise ir kreipiuosi į jus..."[1]

Nijolės paskutinysis žodis teisme visame pasaulyje sukėlė nuostabą ir susižavėjimą jos asmenybe. Toji jos kalba netrukus buvo spausdinama net Japonijos mokyklų vadovėliuose.

— Ši diena yra laimingiausia mano gyvenime, — kalbėjo teisiamoji. — Aš esu teisiama už *LKB Kroniką*,[2] kuri kovoja prieš fizinę ir dvasinę žmonių tironiją. Reiškia aš esu teisiama už tiesą ir meilę žmonėms! Kas gali būti gyvenime svarbiau, kaip mylėti žmones, jų laisvę ir garbę. Meilė žmonėms — visų didžiausioji meilė, o kovoti už žmonių teises — gražiausioji meilės daina. Tegul ji skamba visų širdyse, tegul niekados nenutyla! Man atiteko pavydėtina dalia, garbinga lemtis — ne tik kovoti už žmonių teises ir teisingumą, bet ir būti nuteistai. Mano bausmė bus mano triumfas! Gaila tik, kad mažai spėjau dėl žmonių pasidarbuoti. Su džiaugsmu eisiu į vergiją dėl kitų laisvės ir sutinku mirti, kad kiti gyventų. Šiandieną aš atsistoju šalia amžinosios Tiesos — Jėzaus Kristaus ir prisimenu Jo ketvirtąjį palaiminimą: „Palaiminti, kurie trokšta teisybės, nes jie bus pasotinti!" Kaip nesidžiaugti, kad visagalis Dievas garantavo jog šviesa nugalės tamsą, o tiesa — klaidą ir melą! O kad tai įvyktų greičiau, sutinku ne tik kalėti, bet ir mirti...[3]

Daug lietuvių moterų praėjo didelius ir sunkius bandymus sovietiniuose kalėjimuose, lageriuose, tremtyje. Daug jų mirė tikrų kankinių mirtimi. Pati Nijolė nelaiko savęs verta nei vienos jų aukos. Ji labai kukli, paprasta, visada ir visiems labai draugiška. O vis tiek joje yra kažkas ypatingo, ko ir pati nejaučia, kas ją išskyrė iš kitų tarpo ir pavertė ją mūsų pavergtos, kenčiančios ir kovojančios tautos gyvu simboliu. Ji tapo simboliu kovos už tikėjimo ir mūsų tautos laisvę.

Tokiu lietuvių tautos simboliu buvo poeto Adomo Mickevičiaus sukurtoji legendinė Gražina. Jos istoriniu analogu buvo 1831 metų sukilimo vadė Emilija Platerytė. Dabar Gražinos ir

Emilijos dvasia ir pavyzdys įsikūnijo mūsų Nijolėje. Gal kada nors dailininkas sukurs didelį paveikslą-triptiką „Gražina — Nijolė Sadūnaitė — Emilija Platerytė". Tai trys žymiausios moterys, kurios savo drąsa, heroizmu ir pasiaukojimu mums lietuviams tapo tuo, kuo yra Žana de Ark prancūzams, todėl apie Nijolę rašyti yra nelengva.

1988 metais švenčiant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 70-metį, Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) prezidentas Ronald Reagan kalboje lietuviams taip pasakė: „...Lietuvių laisvės dvasia lieka nesulaužyta. Tai rodo pavyzdys tikros savos tautos vadovės Nijolės Sadūnaitės, kurios drąsus pasiaukojimas savo kraštui ir sąžinei tęsiasi iki šios dienos. Būdama Gulage, — cituoja prezidentas, — ji rašė: „Mūsų trumpos dienos šioje žemėje yra skirtos ne poilsiui, o dalyvauti kovoje už laimę daugelio širdyse".[4]

Skaitydamas Nijolės Sadūnaitės atsiminimų primąją dalį — *KGB akiratyje*[5] ir tų atsiminimų tęsinį šioje knygoje, įsitikini jos nuoširdžia meile žmogui, tikra krikščioniška meile priešui ir kankintojui. Tai yra vienintelis ir pats stipriausias jos ginklas, kada juos ji vadina broliais ir jų akivaizdoje trumpa improvizuota maldele nuoširdžiai prašo Dievo jiems atleidimo ir malonių.

Garsusis gamtininkas Karlas Linėjus yra pasakęs: „Kiekviename augalo lape aš matau Dievo buvimo įrodymą". Pačios Nijolės Sadūnaitės gyvenime ir atsiminimų knygose tiesiog spinduliuoja jos pasitikėjimas Dievu ir gyvenimas Jame.

„Žinau viena, — rašo ji, — kad pasitikintys Viešpačiu nenusivils per amžius" (psl. 37). „Gerasis Dievas reikiamu momentu visada man aiškiai padėdavo. Vargšai mano broliai kegebistai ir milicininkai, kiek vargo su manimi turi, pasimelskime, kad jie beieškodami manęs surastų ir pamiltų visų mūsų Gerąjį

Dangiškąjį Tėvą" (psl. 50). „Dievas yra kiekvieno žmogaus laimės šaltinis ir be Jo nėra gyvenime tikro džiaugsmo" (psl. 89).

Skaitai Nijolės Sadūnaitės atsiminimus kaip įdomią nuotykių apysaką ir pajunti jos įsitikinimą, jog ji yra tiktai Dievo valios vykdytoja. Tuo mus įtikina Nijolės nuoširdus tikėjimas, kuriuo tiesiog spinduliuoja kievienas jos atsiminimų puslapis. Beveik kiekviename jų minimas Dievo vardas, kuriuo ji lyg skydu prisidengia, eidama į kovą už tiesą ir teisingumą. Dievas nuolatos yra šalia jos, joje pačioje ir ji — Jame. Ji jaučia ne tik Dievo nuolatinį artumą, bet taip pat Jo valią ir globą kiekviename savo žingsnyje ir kiekvieną akimirką.

Kas arčiau pažįsta vienuolę Nijolę, visi patvirtins, jog dar nebuvo sutikę kito tokio žmogaus kaip sesuo Nijolė, kuri tiesiog spinduliuote spinduliuoja Dievo meile, visišku pasitikėjimu Juo, gyvenimo džiaugsmu, gėriu ir tyru sielos grožiu. Teko išgirsti ir tokį prisipažinimą: „Atrodo, taip sunku ir toks bjaurus tas gyvenimas, toji įgrisusi pilka kasdienybė. Nors imk ir pasikark! Tačiau vos tik į kambarį įžengė Nijolė ir pasirodė, jog atriedėjo pati saulė..."

Tą jos dvasios grožį ir paslaptingą jėgą patyrė ne vienas Mordovijos lagerio nr. 3 penktosios zonos kalinys, kada Nijolė, moterų zonos pakraštyje įsilipusi į medį, iš tolo juos guosdavo ir drąsindavo gyvu ir įtaigiu žodžiu. Nijolė jau seniai buvo iš to lagerio išvežta į tremtį, o kaliniai, anksčiau retkarčiais matydavę ją medyje, su pasigėrėjimu ir džiaugsmu pasakodavo apie ją lagerio naujokams. Vien jos prisiminimas juos paguosdavo.

Būnant tame pačiame lageryje, kartais ir mane apnikdavo sunkios mintys, dirgli įtampa. Tačiau užtekdavo iš zonos pažvelgti į nedidelio barako rusvą stogą, matomą už aukštų tvorų ir vien tik nuo minties: „ten kalėjo Nijolė" pasidarydavo taip gera,

lengva ir ramu.

Iš savo ištrėmimo vietos Rytų Sibire Nijolė rašė kaliniams laiškus, juos guosdama ir stiprindama dvasioje. Šioje knygoje su didele pagarba minimas Petras Paulaitis, kuris dar būdamas lageryje, man rodė pluoštą Nijolės laiškų. Sugrįžusi iš tremties, dažnai rašė ir man, nors gavau tiktai keletą jos laiškų. Jie buvo labai trumpučiai. Pavyzdžiui, tokie: „G.J.K (Garbė Jėzui Kristui). Mylime, meldžiamės, laukiame". Parašo vietoje — raidė N. Dabar skaitančiam šituos žodžius, tikriausiai atrodo, jog tik formalus laiškelis, padiktuotas pareigos jausmo. Tačiau kalinys tuose keliuose, ant atviruko su gėlėmis parašytuose žodžiuose pirmiausiai pajusdavo nuoširdumą ir pasisemdavo iš jų daug paguodžiančios dvasinės stiprybės, įkvepiančio ryžto ir jėgos.

Nijolė visada laikėsi principo: „Darykime ką galime, kad palengvintume, žmogaus protui neįsivaizduojamas, sąžinės kalinių kančias sovietiniame Gulage" (psl. 66).

Ji pati į kalėjimą žiūrėjo kaip į Dievo dovaną: „Mane areštavo. Išsipildė mano svajonė: visi geri žmonės kalėjimuose buvo, norėjosi ir man pamatyti: kaip gi ten?! Ačiū Dievui, svajonė išsipildė" (psl. 96).

Kai prieš 1987 metų rugpjūčio mėn. 23 dienos demonstraciją Nijolė buvo šaukiama į respublikinę prokuratūrą Vilniuje ir jos manymu, ten galėjo ją areštuoti, ji užbėgo dėl visa ko atsisveikinti ir neradusi manęs namuose, paliko laiškelį, kuriame rašė: „Jeigu aš nebesugrįšiu, žinokite, kad tai man buvo suteikta pati didžiausia Dievo malonė. Didžiausia iš visų tų, kokias kada nors Jis buvo man suteikęs". Matyt tokia buvo Dievo valia, kad ji tada ne tik nebuvo areštuota, bet po kelių dienų tapo tos demonstracijos vėliavneše, taip labai priminusia Eugene Delacroix paveikslą „Laisvė veda tautą" (1830).

Nesigilinsime į Nijolės Sadūnaitės atsiminimų literatūrinę

formą ir į jų literatūrinę vertę. Juos ji rašė paskubomis ir, atrodo, ne savo iniciatyva, o paskatinta iš šalies jos saugotojų ir globėjų. Pagaliau ji ne iš tokių, kad galėtų ramiai atsisėsti prie literatūrinio darbo, nors jos gabumai ir šioje srityje neabejotini. Ji taip ir pasiliko „gyvuoju sidabru", kaip mama vaikystėje ją pavadino. Tačiau jos atsiminimuose yra kažkas, kas jų skaitytoją taip užintriguoja, jog norisi juos perskaityti vienu prisėdimu, ir jį padaro tarsi tiesioginiu aprašomų įvykių stebėtoju. O tai jau yra aiškus literatūrinio talento požymis.

Ankstyvoje savo jaunystėje ji buvo gabi sportininkė. Turėjo daug privalumų patekti į Kauno Kūno kultūros institutą. Tačiau staiga ji pasirenka vienuolės gyvenimą. Tokia Dievo valia ir ji dėl to labai laiminga. Savo asmeniniu pavyzdžiu ji sugriovė pasenusią pažiūrą apie vienuolynus, kurie neva atsiriboję nuo pasaulio.

Nijolė visada žavėjosi šviesių asmenybių autoritetais ir juos labai gerbė. Tokiais jai pirmiausia buvo jos pačios tėvai. Jos žodžiais tariant, tėčio „kantrybė, darbštumas, pasiaukojimas ir linksmumas buvo mums be žodžių visų geriausia pamoka" (psl. 87).

Kartą, vos paslėpdama susijaudinimą, ji man pasakojo, kaip jos tėvas savo maldose prašydavo Dievo siusti jam mirtį didelėse kančiose. Kaip matyti iš šios knygos, Dievas jo prašymo išklausė.

Kaip testamentą šventai tebesaugo jos žydinčioje jaunystėje tėvo pasakytus žodžius: „Nijole, atsimink, kiekvienam žmogui reikalinga sveikata, geras vardas, duona, kad galėtų gyventi, bet už viską reikalingesnis žmogui tikėjimas Dievu. Aš su džiaugsmu visų tų gėrybių išsižadėčiau kalėjime ir Sibire mirčiau, bet tikėjimo Dievu nė prieš vieną žmogų neišsiginčiau, nes tai pati didžiausia Dievo dovana žmogui" (psl. 88). Tie tėvo žodžiai, pasakyti jaunai gimnazistei, pasiliko amžinai gyvais ir

nuolatiniais jos gyvenimo palydovais.

Šioje Nijolės Sadūnaitės atsiminimų knygoje daug vietos paskirta gilaus humanisto ir krikščionio daktaro F. J. Haas'o asmenybei nušviesti. Atrodo, jog tai lyg ir disonuoja su bendra knygos struktūra ir turiniu. Tačiau tuos puslapius skaitant, jauti, kaip Nijolė giliai susižavėjusi daktaro Haas'o artimo meilės ir pasišventimo Dievui ir žmogui pavyzdžiu. Tai dar vienas ramstis jos pačios gyvenime. Daktaro F. J. Haas'o pasakyti žodžiai: „Skubėkite daryti gera!" (psl. 60) rado gyvą atgarsį Nijolės taurioje širdyje. Tie žodžiai tai ir jos gyvenimo kompaso rodyklė.

Nijolės Sadūnaitės patriotinius jausmus ir meilę Tėvynei atspindi vaizdingi aprašymai patirtų įspūdžių iš susitikimų su kitu kenčiančios Lietuvos gyvuoju simboliu, buvusiu Lietuvos partizanų vadu Petru Paulaičiu. Iš jo Nijolė užrašė šioje knygoje cituojamą gražią partizanų maldą, kurią ir man pačiam tekdavo girdėti, būnant lageryje iš paties Petro Paulaičio lūpų. Ją jis kalbėdavo balsiai už visus, kada lietuviai politiniai kaliniai susirinkdavo paminėti Vasario 16-ją, Velykas ir kitas šventes. Jis, ir lageryje būdamas, po daugiau kaip 30 metų kalinimo pasiliko vadu.

Nijolės Sadūnaitės atsiminimų pagrindu, du jauni tarptautinės reikšmės ir lietuviškos kilmės prancūzų aktoriai Jean-Christophe Mončis ir Karolina Masiulytė-Paliulienė 1987 metų rudenį Paryžiuje sukūrė spektaklį „Aušros Vartai" *(La Porte de l'Aurore)* ir su dideliu pasisekimu daug vakarų jį vaidino prancūzų kalba šv. Eustachijaus bažnyčios vienoje kriptoje Paryžiuje.

Į klausimą: kas patį didžiausią įspūdį padarė Nijolės Sadūnaitės atsiminimuose, kuriant šį spektaklį, Karolina atsakė: „Nijolės didvyriškumas ir jos charakterio originalumas

— kovoti prieš blogį be jokios neapykantos". Aktorė prisipažįsta, jog jai buvo labai nelengva įsijausti į Nijolės Sadūnaitės vaidmenį — tvirtai ginti savo įsitikinimus, tačiau be jokios neapykantos ir agresyvumo.

Nijolės Sadūnaitės atsiminimai pažadino ir Karolinos tautinę savimonę

Jaunoji aktorė Karolina apgailestauja, kad ji, nuo vaikystės nepažinusi lietuvių kalbos, jautėsi tarytum būtų buvusi atskirta nuo lietuviškųjų geneologijos šaknų, kurių ji visą savo gyvenimą ieškojusi. Dėl prancūzų garsenybės Oskaro Milašiaus lietuviškos kilmės ji žavėjosi jo įnašu į prancūzų ir pasaulinę literatūrą. Lietuvių literatūra jai buvo neprieinama. Tačiau pirmą kartą lietuvišką dvasią ji pajuto ir ją suprato tada, kada į jos rankas pateko Nijolės Sadūnaitės atsiminimų vertimas iš italų į prancūzų kalbą. Tada jai ir kilo idėja juos paversti meno kūriniu, pritaikytu teatro scenai. Šis darbas, dėka pagelbininkų jau pagal originalo tekstą, jaunai lietuviškos kilmės prancūzei leido pajusti stiprų ir vieningą ryšį ne tiktai su Nijole Sadūnaite, bet ir su visa Lietuva, kuri buvo ir pasiliko jos gyvenimo svajone.

Kažką panašaus išgyveno savo dvasioje ir Karolinos partneris Jean-Christophe. Tiktai šių dviejų aktorių iniciatyvos ir jų atkaklaus darbo dėka buvo sukurtas įspūdingas spektaklis, kuris daug prisidėjo prie Nijolės Sadūnaitės ir Lietuvos vardo išgarsinimo Prancūzijoje. Todėl norisi tikėti, kad šio spektaklio meninis vaizdo įrašas, išverstas į anglų ir kitas kalbas, dar daugiau pasitarnaus šitam kilniam tikslui.

Ir pasaulinio teatro scenoje turbūt retai pasitaiko, kad būtų vaidinamas pagrindinis herojus, kuris dar neišėjęs iš realaus gyvenimo. Todėl ir šia prasme „Aušros Vartų" spektaklis yra ypatingas.

Įdomu, kad „Aušros Vartus" visoje Lietuvoje išreklamavo pagrindinis sovietinis laikraštis *Tiesa* (1988.1.15), be jokių papildomų komentarų paskelbdamas tokią žinią: „Paryžiuje, Eustachijaus bažnyčios patalpose, vakarais vyks spektaklis, kurio scenarijus parašytas pagal Nijolės Sadūnaitės dienoraštį".

Nijolės Sadūnaitės atsiminimų knygos dar neužbaigtos. Toliau jas tęsia dabartinių laikų Lietuvos istorijos kronika, kuri vis daugiau ir stipriau papildo šios mūsų tautos didvyrės asmenybės bruožus ir jos vaidmenį kovoje už tikėjimo ir Bažnyčios laisvę, už Žmogaus teises ir pagrindines laisves ir, pagaliau, už mūsų pavergtosios tautos ir Tėvynės laisvę. Visos šių kovų rūšys sudaro vieningą visumą. Tai mes matome Nijolės Sadūnaitės veikloje ir jos asmenyje.

A 99492

Nijolės Sadūnaitės gyvenimo kronika (1987 m. balandis — 1988 m. gruodis)

Nijolei ilgą laiką gyvenant nelegaliai, buvo paskelbtos net sąjunginės paieškos. Kažkas net vienoj Kaukazo geležinkelio stotyje matė jos atvaizdą stende tarp paieškomų ypatingai pavojingų nusikaltėlių ir recidivistų. Gali kilti klausimas: kodėl ji, visada atsidavusi Dievo valiai ir nebijanti nei areštų, nei kalėjimų, taip ilgai gyveno nelegaliai? Ji tikrai jų nebijojo, tačiau būdama įsitikinusi, kad vėl bus areštuota ir žinodama, kad tai kada nors įvyks, skubėjo daryti tai, ko negalės padaryti atsidūrusi kalėjime. Be to jai, energingai ir dinamiškai, nieko nebijančiai būtybei, norėjosi ir pažaisti su savo sekliais „katės ir pelių" žaidimą. Tokia, matyt, buvo ir Dievo valia...

1987 metų balandžio 1 dieną pagaliau Vilniuje ji buvo

areštuota. Kadangi tai buvo „pirma apriliaus", niekas tuo įvykiu netikėjo. Netikėjau ir aš, kol kitos dienos ryte pirmą kartą pamačiau ją prie mūsų buto durų gyvą ir sveiką, ir kol ji nepatvirtino, jog tikrai buvo areštuota, tačiau po vienuolikos valandų įkalinimo paleista. Kaip visa tai įvyko, aprašoma jos protesto pareiškime, kuris spausdinamas šios knygos pabaigoje (psl. 98).

Areštavo ją svetimame bute, kuriame buvo daroma krata ir saugumiečiai atrado ją pasislėpusią rūbų spintoje. Jai toje spintoje pasisekė sunaikinti *LKB Kronikos* nr. 74 rankraštį, tačiau iš kelių suplėšyto popieriaus skiautelių saugumiečiams buvo aišku, ką jos reiškia.

Kadangi tuo metu ką tik buvo paleista didelė grupė politinių kalinių už vadinamąją „antitarybinę agitaciją ir propagandą" ir, matyt, buvo duotas nurodymas kol kas tokiais motyvais naujų bylų nebekelti, teko ir Nijolę paleisti. Šis areštas jai išėjo į naudą, nes galėjo legalizuotis. O atrado tame bute ją, atrodo, visai atsitiktinai. Darydami jame kratą, saugumiečiai turėjo kitų tikslų.

Aukščiau minėtame protesto pareiškime rašoma, jog ji Vilniaus saugumo kalėjime buvo apnuodyta. Tokioje būklėje būdama, prieš ją paleidžiant, ji pasirašė kažkokį tekstą, jo visai neskaičiusi. Tai jai nedavė ramybės, kol po kelių dienų nuėjusi pas prokurorą Bakučionį pareikalavo, kad šis iš saugumo pristatytų tą jos pasirašytą dokumentą susipažinimui. Iš prokuroro kabineto neišėjo tol, kol jos reikalavimas nebuvo įvykdytas. Paėmusi į rankas tą popieriaus lapą, tuojau pat prokuroro akivaizdoje jį suplėšė taip ir nesužinojusi, ką buvo pasirašiusi apsvaigintoje būklėje.

Prasidėjo naujas Nijolės Sadūnaitės gyvenimo etapas, kurį kada nors aprašys jos biografai ir istorikai.

Vieną rytą ji užbėgo į mūsų namus ir vos įžengusi į kambarį, pati visa spindėdama laime, sako:

— Buvau Marijampolėje! Dalyvavau arkivyskupo Jurgio Matulaičio paskelbimo palaimintuoju iškilmėse. Kad jūs žinotumėt, kaip ten buvo! Aš ten įsitikinau, kad Lietuva dar nepražuvus! Įsivaizduokit tik, visos gatvės buvo pilnos žmonių su tautiniais rūbais ir su sutanomis! Vien tik prie pirmosios Komunijos ėjo 700 vaikų...

Netrukus Nijolė Sadūnaitė drauge su Antanu Terlecku, Vytautu Bogušiu ir Petru Ciziku parašė vietinei valdžiai pareiškimą, kuriuo pranešė, jog jie 1987 metų rugpjūčio mėn. 23 dieną šaukia demonstraciją Vilniuje, prie Adomo Mickevičiaus paminklo. Tos demonstracijos tikslas — paminėti Stalino ir Hitlerio slapto susitarimo — dėl Pabaltijo ir Lenkijos pasidalinimo — aukas. Tai buvo drąsus iššūkis sovietinei valdžiai, o pirmiausia saugumui. Nežiūrint pastarojo šantažo, gąsdinimų ir provokacijų bei šmeižtų jų adresu per spaudą, numatytoji demonstracija praėjo sėkmingai.

Demonstracija įvyko prieš pat mano išvykimą į Jungtines Amerikos Valstijas ir jos metu aš buvau Panevėžyje pas savo motiną, kad paskutinį kartą su ja pabūti kartu. Sugrįžus į Vilnių, Nijolė man pasakojo, jog miniai susirinkus prie Adomo Mickevičiaus paminklo, iš pradžių tvyrojo nejauki įtampa, nes niekas nesiryžo pirmas pradėti kalbėti. Staiga Nijolė pajutusi Dievo paliepimą: Kalbėk! Ir kalbėjo ji ilgai, sklandžiai. Kalbėjo taip, kad pirmą kartą savo kalba pati liko patenkinta. Kalbėjo visai iš anksto nepasiruošusi, nes ji negalvojo čia kalbėti. Net pati stebėjosi, iš kur pas ją staiga atsirado toks oratoriaus talentas?

— Žinai, koks man buvo didžiausias atlyginimas už tą mano kalbą? — paklausė ji manęs. — Kiek vėliau prie manes priėjo

jaunutė mergaitė ir pasakė: „Nijole, ačiū tau! Aš į čia atėjau vienokia, o dabar išeinu visai kitokia".

Anot *New York Times* (1987.8.24) korespondento Bill Keller'io, Sadūnaitė atidarė minėjimą reikalaudama „laisvės Lietuvai, Latvijai ir Estijai", į ką minia atsakė entuziastingu pritarimu[6].

Toji demonstracija, kuri pirmą kartą milicijos ir saugumo nebuvo išsklaidyta, davė pradžią tolimesniems audringiems įvykiams Lietuvoje, kurie su vis didėjančia apimtimi ir jėga auga ir plečiasi.

Tokia netikėta Nijolės Sadūnaitės atvirai tautinė-politinė veikla valdžią tiesiog apstulbino. Reikėjo kaip nors ją „sudrausminti".

Po demonstracijos praėjus penkioms dienoms, rugpjūčio 28 d. Nijolė Sadūnaitė, sėdus į pravažiuojantį automobilį, važiavo iš Vilniaus į Kauną. Arti Vievio automobilį sulaikė milicininkais persirengę saugumiečiai, išlaipino Nijolę ir 30 valandų be pertraukos vežiojo įvairiais Rytų Lietuvos ir Baltarusijos keliais, tardydami. Jai buvo pasakyta, jog už įvykusios demonstracijos suorganizavimą ji turėtų būti sušaudyta.

Beveik tuo pačiu metu panašiai buvo pasielgta dar su dviem aktyviais tos demonstracijos dalyviais: Robertu Grigu ir kun. Roku Puzonu.

Dėl šitų lietuvių pagrobimo Lietuvos Helsinkio grupė 1987 m. rugsėjo mėn. 30 dieną paskelbė atvirą protestą Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos (TSRS) Generaliniam prokurorui. Tame proteste buvo pasakyta: „Šis įvykis be precedento. Tai tikras teroristinis aktas, kuris negali būti pateisintas jokiais TSRS įstatymais. Kad šį nusikaltimą įvykdė LTSR (Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos) Valstybės saugumo komiteto pareigūnai, įrodymų daugiau negu reikia".

1987 m. lapkritį buvo paruoštas informacinis laiškas apie tikinčiųjų padėtį Lietuvoje, kurį pasirašė vyskupas — tremtinys Julijonas Steponavičius, būsimas kalinys Petras Gražulis, o tarp kitų dvylikos ir Nijolė Sadūnaitė. Šis dokumentas kiek vėliau Maskvoje buvo įteiktas Tarptautinės Helsinkio federacijos delegacijai[7].

Tų pačių metų gruodžio mėn. 6 dieną Nijolė Sadūnaitė pirmoji pasirašo atvirą laišką Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos Generaliniam sekretoriui Gorbačiovui, prašant, kad nebūtų trukdoma Vasario 16 dieną padėti gėles „tose vietose, kur buvo kalinami, šaudomi ir kariami 1830-1831, 1861-1863 metų mūsų sukilėliai, ant 1918-1920 metų nepriklausomybės kovų karių kapų. Vilniuje — ant Jono Basanavičiaus kapo ir prie Adomo Mickevičiaus paminklo, prie Lietuvos šventovės — Vilniaus katedros, kur ilsisi religinių ir politinių Lietuvos veikėjų palaikai — jų tarpe — Vytautas Didysis. Padėsime gėlių prie Naručio viešbučio (Pilies 26), kur buvo paskelbtas Nepriklausomybės aktas...[8]

Šį pareiškimą pasirašė daugiau kaip 150 lietuvių. Jis buvo įteiktas Gorbačiovo įstaigai Maskvoje.

Tuojau prasidėjo šitų drąsiųjų patriotų terorizavimas.

Tiesoje (1988.1.15) paskelbiamas apie Nijolę Sadūnaitę didelis straipsnis, pavadintas „Malda prisidengus". Tame straipsnyje jos pačios ir jos artimųjų biografijų fragmentai perpinti su jos asmenį žeminančiais prasimanymais ir šmeižtais. To straipsnio pabaigoje rašoma: „N. Sadūnaitė gyvena iliuzijomis, „kovodama už religiją ir tautą", dalyvaudama *Kronikos* leidime, svajoja apie buržuazinių laikų sugrąžinimą, stengiasi kuo labiau įsiteikti užjūrio ponams, pasigarsinti bet kuria kaina. „Lietuvos katalikų kronika" — priemonė tiems tikslams pasiekti. Tokiems kaip ji — religija tėra tik priedanga."

Nežiūrint šio straipsnio tendencijos suniekinti Nijolę Sadūnaitę, blaiviai galvojantiems jis buvo pakankamai informatyvus ir jos vardą išgarsino visoje Lietuvoje.

1988 metų vasario mėn. 6 dieną Nijolė Sadūnaitė vienoje Vilniaus miesto gatvėje, dienos metu buvo užpulta ir primušta. Ją išgelbėjo nuo užpuolikų pro šalį važiavę rusai.

Po šio įvykio praėjus kelioms dienoms, Nijolė apie savo užpuolikus taip kalbėjo:

— Jeigu mane užmuš, kaip kad jie žadėjo ar kokią nors avariją padarys, žinokite, jog tai KGB darbas.

Vasario 12 dieną prie Nijolės Sadūnaitės namų ją mėgino sulaikyti saugumo agentai taip, kad net jos palto sagos ištrūkinėjo.

Vasario 14 dieną Nijolei Sadūnaitei ir dar keliems disidentams buvo uždėti namų areštai. Jiems tą dieną buvo uždrausta vykti į Lietuvos laisvės intencija aukojamas Mišias Vilniuje. Nijolės namų kieme tą dieną budėjo apie 20 milicininkų ir saugumo agentų. Buvo išjungtas jos telefonas.

Vasario 16 dieną Nijolė Sadūnaitė, Antanas Terleckas ir Vytautas Bogušis ištisą dieną buvo tardomi Valstybės saugumo komitete. Po šio tardymo Nijolė sunkiai susirgo.

Tomis neramiomis dienomis Nijolė Sadūnaitė savo pašto dėželėje rado rusų kalba parašytą grasinimą. Jis bjaurus, tačiau, kad parodytų moralę tų, kurie prieš ją kovoja, verta ir jį čia pacituoti: „Tu smirdanti glinda, be reikalo ruoši sukilimą. Pas tave prakeiktoji nieko neišeis taip, tad užkišk savo purviną gerklę ir tylėk. Mes sau (atseit rusai — LIC) statėm čia gyvenimą, o ne dėl amerikonų. O tokių kaip tu pasmirdusių žiurkių, kurios cypia po kampais, sutrinsim į miltus. Gali šitą laišką pasiųsti Reaganui. Bus taip kaip visa *liaudis* nori, o ne taip kaip saujelė tokių nedanešiotų kaip tu. Tai užkimšk savo gerklę ir

tylėk, nedamušta kontra".

Nijolė Sadūnaitė ne iš bailiųjų. Estijos nepriklausomybės paskelbimo 70-jų metinių proga (vasario 24) ji drauge su dešimčia kitų pasirašo sveikinimą Estijai.

Vasario 22 dieną iš Lietuvos Gorbačiovui buvo pasiusta protesto telegrama dėl dailininko Vytauto Jančiausko ir filologo Jono Volungevičiaus sumušimo ir fizinio susidorojimo su kitais Vasario 16 dienos paminėjimų dalyviais. Tą telegramą pasirašė ir Nijolė Sadūnaitė, nurodydama savo, kaip siuntėjos adresą.

Laikinai įkalintam Vytautui Jančiauskui, kurį areštavo perkant gėles, saugumo pareigūnai pasakė, jog pats pavojingiausias ir didžiausias Lietuvos priešas yra Nijolė Sadūnaitė.

Nežiūrint įvairių priemonių, VSK panaudotų prieš Vasario 16 dienos paminėjimo demonstracijų organizatorius, tą dieną vien tik į Vilniaus Katedros (dabar vadinamą Gedimino) aikštę suplaukė tarp 10,000 ir 15,000 demonstrantų.

1988 m. balandžio mėn. 3 dieną Nijolė Sadūnaitė ir 1987 m. spalio mėn. laiško Jungtinių Amerikos Valstijų Kongresui signatarai pasirašė atvirą laišką Kongresui, kuriuo prašoma, kad Amerikos prezidentas per būsimus pasitarimus Maskvoje primintų, jog lietuvių tautos teisės gali būti gerbiamos tik suverenioje Lietuvos valstybėje.

Balandžio 7 dieną Nijolė, drauge su kitais 11, pirmoji pasirašo atvirą pareiškimą-užuojautą latvių tautai dėl jų tautos kovotojo už laisvę Gunaro Astros mirties.

Balandžio 19 dieną 31 Lietuvos disidentas pasirašo atvirą pareiškimą, reikalaudami Krymo totoriams laisvės būti savojo krašto šeimininkais. Šį pareiškimą pasirašė ir Nijolė Sadūnaitė.

Trisdešimt Lietuvos disidentų pasirašė kreipimąsi į Lietuvos lenkus ir lietuvius, kviesdami 1988 m. gegužės mėn. 22 dieną visoje Lietuvoje paminėti 1948 metų pavasario trėmimus, kurie

pagal išvežtųjų skaičių buvo patys didžiausi per visą okupacijos laikotarpį. Tarp šį kreipimąsi pasirašiusiųjų yra ir Nijolė Sadūnaitė.

Gegužės mėn. 10 dieną Nijolė Sadūnaitė drauge su kitais 16 disidentų pasirašė ir išsiuntė Lenkijos darbininkams telegramą, kurioje pareiškė savo solidarumą jiems, kovojantiems už savosios tautos politines ir socialines bei ekonomines laisves.

Gegužės mėn. 22 dieną demonstracijos Vilniuje prie Katedros įvyko, tačiau jų metu Nijolė Sadūnaitė, Vytautas Bogušis ir Antanas Terleckas buvo laikomi namų arešte. Nijolei tos dienos rytą pavyko iš namų išnykti sekliams to nepastebėjus, tačiau prie šv. Mikalojaus bažnyčios buvo areštuota ir vėl parvežta į namus.

Tą pačią dieną Nijolė pasiuntė TSRS Generaliniam prokurorui protestą dėl jai uždėto namų arešto.

Gegužės 1 dieną šeši Amerikos senatoriai laišku kreipėsi į prezidentą Reaganą, prašydami jį per būsimą vizitą Maskvoje susitikti su grupe lietuvių — gerai žinomų Lietuvos ir Žmogaus teisių gynėjų. Su panašiu prašymu į prezidentą kreipėsi ir 32 Amerikos kongresmenai.

Šešių Amerikos senatorių laiškas baigiamas taip: „Mes esame įsitikinę, kad susitikimas su šiais lietuviais (buvo išvardinti septyni — V.S.) būtų stiprus paramos ženklas visiems, kovojantiems už žmogaus teises Sovietų Sąjungoje. Mes taip pat esame įsitikinę, kad šis susitikimas padėtų geriau suprasti dabartinę padėtį ir iškylančias problemas Pabaltijo valstybėse. Mes tikimės, kad Jūs turėsite galimybę su šiais lietuviais susitikti".

Šitame laiške išvardintųjų tarpe buvo Nijolė Sadūnaitė ir Antanas Terleckas. Atrodo, tiktai jie ir gavo pakvietimus atvykti į Maskvą susitikimui su Amerikos prezidentu. Tas

susitikimas turėjo įvykti gegužės mėn. 30 dieną.

Gegužės mėnesio viduryje laikraštis *Golos rodiny (Tėvynės balsas)* 19 ir 20 numeriuose atspausdino didelį straipsnį, pavadintą „Malda prisidengus"[9]. Jame niekinama Nijolė Sadūnaitė, kaip „šmeižikiško" leidinio *LKB Kronika* leidėjų — „religinių ekstremistų" talkininkė. Tą iš esmės tikrai šmeižikišką straipsnį pasirašęs B. Kulpis, daugelyje vietų tiesiog nuplagijavo to paties pavadinimo straipsnį, kiek anksčiau atspausdintą sovietinėje lietuviškoje *Tiesoje* (žr. psl. 17).

Nijolė išsiruošė į Maskvą gegužės 25 dieną, tačiau traukiniui dar nepajudėjus, šešių pareigūnų ji buvo prievarta išlaipinta iš vagono. Apie šį įvykį tuojau pat telefonu pranešė Maskvos disidentams, kurie apie tai informavo Amerikos ambasadą.

Šiuo atveju saugumo pareigūnai persistengė ir po dienos kitos Antanui Terleckui pranešė, jog jie abu su Nijole Sadūnaite gali vykti į Maskvą.

Susitikimo su Amerikos prezidentu Ronaldu Reaganu metu jie jam įteikė tokio turinio laišką, kurį taip pat pasirašė ir tame susitikime dalyvavę estai Lagle Parek ir Lembit Riasta ir latvis Modris Plate:

„Pone Prezidente,

Nuoširdžiai Tamstai dėkojame už mums suteiktą garbę su Jumis susitikti.

Sovietų Sąjungoje iki šiol nėra rinkimų teisės. Šį Jūsų gestą mes priimame kaip moralinę paramą Pabaltijo tautoms kovojančioms už savo nacionalinio suvereniteto atkūrimą. Daug mūsų tautiečių prašė mus nuoširdžiai padėkoti Jūsų asmenyje JAV vyriausybei ir visai amerikiečių tautai, kad Jungtinės Amerikos Valstijos niekada nepripažino ir nepripažįsta nei juridinės, nei moralinės Sovietų Sąjungos teisės į Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorijas, ir laiko šias valstybes prieš jų valią in-

korporuotomis į Sovietų Sąjungos sudėtį.

Prašome Jus, ponas Prezidente, pasitarimuose su M. Gorbačiovu priminti jam, kad TSRS vyriausybės ir jo generalinio sekretoriaus asmeniška garbė reikalauja paskelbti slaptuosius Molotovo-Ribentropo protokolus ir viešai atsisakyti grobuoniškos Stalino politikos.

Vakaruose seniai užmiršta Atlanto charta, tačiau šios chartos dvasia įkvepia mums didelę viltį. Mes giliai įsitikinę jog kiekvienas estas, latvis, lietuvis didžiuojasi savo tauta ir niekada nesusitaikys su dabartiniu juridiniu bei politiniu Estijos, Latvijos ir Lietuvos statusu. Joks persitvarkymas Sovietų Sąjungoj, ar ten kur pasaulyje, neįmanomas kol nebus atsižvelgta į trijų Pabaltijo respublikų lūkesčius.

Lagle Parek Modris Plate Nijolė Sadūnaitė
Lembit Riasta Antanas Terleckas
1988 m. gegužės 29 d.".

Sugrįžusi į Vilnių birželio mėn. 8 dieną, Nijolė Sadūnaitė prie savo namų buvo areštuota. Trys saugumo agentai pagriebė, užlaužė rankas ir įgrūdo į autobomilį. Ją nuvežė į VSK įstaigą. Protestuodama dėl tokio elgesio, ji atsisakė su saugumo pareigūnais kalbėti. Tardoma tyliai kalbėjo rožinį. Išlaikyta saugume keletą valandų buvo paleista.

Kitą dieną ji išsiuntė TSKP generaliniam sekretoriui pareiškimą, protestuodama dėl fizinės prievartos panaudotos prieš ją.

1988 m. birželio mėn. pradžioje Vilniuje buvo išplatintas tokio turinio atsišaukimas:

„1941 m. birželio mėn. 14-17 d.d. per Lietuvą nuvilnijo pirmoji stalininio teroro banga. Apie 36000 Lietuvos gyventojų, jų tarpe įžymių kultūros, mokslo, politikos veikėjų, be jokio juridinio pagrindo buvo įkalinti ar ištremti, pasmerkti kančioms

ir mirčiai. Prisimenant tuos tragiškus įvykius, Nijolė Sadūnaitė ir Antanas Terleckas, ragina visus šio mėnesio birželio 14 d. 19 val. susirinkti Katedros aikštėje Vilniuje ir pagerbti šviesų atminimą tų, kurie tapo nusikalstamos TSRS politikos aukomis".

Ši demonstracija praėjo sėkmingai. Joje dalyvavo ne mažiau kaip 6000 žmonių. Demonstracijos dalyviai pasmerkė Lietuvos okupaciją. Gerą pusvalandį plėvesavo tikroji Lietuvos trispalvė vėliava.

Turbūt tai paskatino Nijolės Sadūnaitės persekiotojus pradėti siuntinėti į užsienį anoniminius laiškus, parašytus neva pačių disidentų ar pogrindininkų, kuriais žeminamas jos asmuo. Kas tie anonimai skaitytojams turbūt aišku ir be komentarų. Tačiau bergždžios tų žemos moralės pareigūnų pastangos, nes kaip sako lietuvių liaudies išmintis, auksas ir pelenuose žiba...

1988 m. birželio mėn. 21 dieną Nijolė Sadūnaitė drauge su kitais 18 disidentų kreipėsi į viso pasaulio geros valios žmones, į Tarptautinę Amnestiją, Helsinkio baigiamojo akto grupes ir Kestono koledžą įkalinto Petro Gražulio reikalu.

Beveik tuo pačiu metu, birželio 26 d., penkių asmenų įkurtas Petro Gražulio gynimo komitetas, išsiuntė TSRS Generaliniam prokurorui Dokumentą nr. 1. Su kitais komiteto nariais jį taip pat pasirašė Nijolė Sadūnaitė.

1988 m. rugsėjo 24-25 dienomis Rygoje įvyko TSRS tautų nacionalinių-demokratinių sąjūdžių atstovų pasitarimas, kuriame dalyvavo 21 atstovas iš Latvijos, Estijos, Lietuvos, Ukrainos, Gruzijos, o taip pat totorių ir Moldavijos atstovai. Tame pasitarime Lietuvos Laisvės Lygai atstovavo V. Bogušis, A. Terleckas ir A. Tučkus, o Lietuvos katalikų Bažnyčiai — Nijolė Sadūnaitė. Šiame pasitarime be dviejų bendro ir programinio pobūdžio pareiškimų buvo priimti dar trys dokumen-

tai: „Kreipimasis į tautas ir valstybes, dalyvaujančias Vienos pasitarime, tikrinant Helsinkio Baigiamojo akto vykdymą", „Kreipimasis į Helsinkio sutarties kraštų-dalyvių vyriausybes ir į Tarptautinę Helsinkio Federaciją" ir „Apie Bažnyčios būklę ir tikinčiųjų teises". Po visais šiais dokumentais yra ir Nijolės Sadūnaitės parašas.

1988 metų spalio mėnesio pabaigoje vilnietė Nijolė Sadūnaitė, maskvietis Valerijus Šenderovas ir rygietis Michailas Bombinas sudarė oficialią grupę kontrolei, kad iš užsienio dovanai atsiųstos religinių knygų siuntos nebūtų išpardavinėjamos, ir kad norintieji tokias knygas įsigyti, jas gautų veltui.

Lapkričio 14 dieną Amerikos ambasadoje Maskvoje su amerikiečių diplomatais, kongresmenais ir Amerikos Helsinkio grupės nariais susitiko didelė grupė demokratinio judėjimo Sovietų Sąjungoje atstovų ir žmogaus teisių gynėjų, tarp jų ir Nijolė Sadūnaitė. Ji taip pat buvo ir lapkričio 17 dieną surengtame susitikime Amerikos ambasadoriaus rezidencijoje.

Nuo 1988 metų gruodžio mėn. 19 dienos Nijolė Sadūnaitė yra Lietuvos Helsinkio grupės narė.

Tokia yra Nijolė-Felicija Sadūnaitė — paprasta, kukli, dievobaiminga, tauri, tačiau visada energinga, judri, drąsi, linksma ir pasiaukojanti.

Nijolę, tą gyvąją mūsų tautos legendą ir laisvės kovos simbolį, mes turime ne tik gerbti, bet taip pat saugoti ir ginti ją, nes Aukščiausiojo jai skirtoji misija dar nepasibaigė.

Vytautas Skuodis

1988m. gruodžio mėn. 30 d.

1. *Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika,* 3 t. (Chicago: L.K. Religinė šalpa, 1976), psl. 63.
2. *LKB Kronika — Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika,* tai pogrindžio leidinys, einąs nuo 1972 m. Jo paskirtis: atskleisti tikinčiųjų persekiojimą Sovietinėje Lietuvoje.
3. *Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika,* 3 t., psl. 72.
4. *Dirva,* 1988 vasario 25, psl. 1.
5. KGB — Sovietų Sąjungos Saugumo komiteto (Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti) santrumpa. Lietuviškai — Valstybės saugumo komitetas (VSK).
6. *Dirva,* 1987 rugsėjo 3, psl. 1.
7. *Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika,* 1988, nr. 77.
8. Čia ir toliau informacija paimta iš Lietuvių Informacijos Centro (LIC) biuletenių.
9. *Golos Rodiny* išleidžiamas Maskvoje. Jis skirtas užsienyje gyvenantiems rusams ir kitiems, mokantiems rusų kalbą. Tai vien propagandai skirtas laikraštis.

GEROJO DIEVO GLOBOJE

KRISTUS nugali valdo! KRISTUS viešpatauja!
— Jei DIEVAS už mus, tai kas gi prieš mus!
Krikščionis KRISTUJE yra pergalėtojas.
Net trypiamas ir žudomas, jei atleidžia ir myli, jis yra pergalėtojas.

JAU PENKI METAI GERASIS DIEVAS SLEPIA MANE NUO KGB

Trumpai prisiminsiu tuos metus reikšdama didžią padėką Dievo gailestingumui. Kartu noriu padėkoti mylimai sesei Michaelai Baumman (Vakarų Vokietijoje), vaikučiams, mokiniams ir visiems broliams, sesėms Kristuje už maldas ir meilę Lietuvai, sąžinės kaliniams ir visiems persekiojamiesiems dėl ištikimybės Dievui — Tiesai. Teatlygina visiems Visagalis Tėvas tūkstanteriopai!

Savo prisiminimus „Kaip patekau į KGB objektyvą" baigiau faktu: 1982 lapkričio 23, prieš pietus, aplankiau savo brolį Joną Sadūną, uždarytą kagebistų psichekspertizei į Naujos Vilnios psichiatrinę ligoninę. Psichekspertizės skyriaus vyr. gydytoja, KGB agentė Ražinskienė mane išvarė ir, su atvykusiu jai į pagalbą čekistu, sufabrikavo man iš piršto išlaužtą kaltinimą, esą aš ją įžeidusi... Čekistų fantazija — kaltinti jiems nepatinkančius asmenis nebūtais nusikaltimais — neišsenkanti. Šiandieniniame sovietiniame gyvenime plačiai tebepraktikuojamas Stalino laikų dėsnis: „Duok žmogų, o byla bus!" Kitaip sakant: patys muša ir patys rėkia — vaizduoja nuskriaustus... Taip sufabrikavo bylas

ir nuteisė mūsų visų didžiai gerbiamus kunigus: Alfonsą Svarinską, Sigitą Tamkevičių, Joną-Kastytį Matulionį, jaunuolį Romą Žemaitį ir daugelį kitų vien už tai, kad jie nenusilenkė prieš melą, o liko ištikimi Tiesai. Tai mūsų tautos švyturiai, šviečiantys sovietinio melo ir teroro tamsoje, neapykantos šaltyje, egoizmo vienatvėje ir pavojuose, savo paaukoto už mus ir Tiesą didvyriško gyvenimo liepsna. Testiprina jų jėgas Visagalis Tėvas!

Gyd. Ražinskienės išvaryta, tuoj pat išėjau. Su broliu supratome KGB kėslus. Greitai perėjau didelį ligoninės kiemą. Priėjus šalutinius vartus, pamačiau pravažuojant kelias milicijos mašinas, kurių viena sustojo netoli vartų, už krūmų, tarsi užsimaskavo. O prie pat vartų stovėjo pravirom durelėm taksi mašina. Man labai pasisekė, nes čia taksi niekada nestovėdavo. Matyt ką nors atvežė ir nespėjo nuvažuoti. Taksistas sutiko parvežti į Vilnių, o man prašant, išleido prie Aušros Vartų. Ką tik pasibaigė Švč. Gailestingumo Motinos atlaidai. Norėjau padėkoti Švč. Motinėlei už globą, Jai pavesti brolio reikalus. KGB kankino brolį vien dėl to, kad nepavyko pavergti jo moralės. Žinau, kad kagebistams labiausiai rūpi surasti ir likviduoti *LKB Kronikos* redakciją. Jau 1974, kai mane areštavo, KGB tardytojai gyrėsi, kad po mėnesio-kito *LKB Kronikos* nebebus, nes jie viską žiną... Gavau tada 6 metus Gulago už bandymą padauginti mašinėle *LKB Kronikos* 11-tą numerį. Praėjo 12-ką metų, o *LKB Kronika*, Dievui laiminant, tebegyvuoja! Garbė ir padėka už tai Visagaliui!

Padėkojus Aušros Vartų Gailestingumo Motinai, telefonu pasikalbėjau su brolio žmona Maryte. Jai trumpai papasakojau apie provokaciją, pasakiau, kad namo negrįšiu ir paprašiau nunešti kartu su broliu uždarytiems vyrams duonos, kurios jiems trūkdavo. Po to nuėjau pas pažįstamą ir parašiau protes-

to pareiškimus Sveikatos skyriaus ministrui ir LTSR prokurorui. Pareiškimus tuoj pat išsiunčiau, o jų tekstas buvo *LKB Kronikoje*. Vėlai vakarą grįžau į namus pasiruošti kratai. Sužinojau, kad pati gyd. Ražinskienė (kai Dievas baudžia — protą atima), tą pačią dieną pranešė broliui, jog man užvesta baudžiamoji byla ir apgailestavo, kad paspėjau pasprukti... Vos man išėjus, atvažiavo milicija ir kagebistas. Brolis tuoj pat parašė protesto pareiškimus, aprašydamas provokaciją. Tą dieną ligoninės kieme daug milicininkų laukė manęs vėl pas brolį ateinant ir nesulaukė...

Lapkričio 27 d., kun. Broniaus Laurinavičiaus nužudymo metinėse, anksti rytą apsirengusi senute, kad manęs nepažintų, jei kas iš KGB agentų lauks kieme, išėjau iš namų. Šaligatviu prieš mūsų duris vaikštinėjo vienas vyras, aiškiai kažko laukdamas. Susilenkus po „metų našta" ir kiek šlubuodama, aš tuoj pasukau į kairę, kitų namų link, o ne į dešinę, ne į gatvę, kur eina norintys važiuoti į miesto centrą, kur ir aš turėjau eiti. Lazdynai — naujas mikrorajonas Vilniaus pakraštyje. Ėjau neskubėdama ir pro krūmus pastebėjau, kad tas vyras, net pritūpęs, lydėjo mane savo žvilgsniu. Nepažino, nes liko savo poste. Ačiū Dievui! Kai kiemas liko už kelių namų, pagreitinau žingsnius ir nieko nebesutikdama perėjau skersai Lazdynų.

Su troleibusu nuvažiavau į miesto centrą ir užėjau į Šv. Dvasios (buvusią domininkonų) bažnyčią pasimelsti. Šv. Mišių Aukos metu visiškai atsidaviau Dievo valiai, kartodama šv. Teresėlės žodžius: „Nenoriu kitko tik ko Tu, o Dieve, nori ir kaip Tu! O vesk kaip nori ir žinai, nes Meilė Tu esi tikrai!" Širdyje ramybė. Pasimeldusi nuėjau pas savo geriausią draugę Bronę Kibickaitę, pas kurią dažnai užeidavau, turėjau jos buto raktus. Apie tai KGB žinojo ir kai kvietė įspėjimui, šaukimą atvykti siųsdavo dviem adresais: Architektų 27-2 ir Tiesos 11-38

(Bronytės butas). Draugė jau buvo išėjusi. Atsirakinau duris, įėjau į butą ir netrukus atsiguliau pailsėti, nes per naktį beveik nemiegojau, ruošiausi kratai. Tuoj pat saldžiai užmigau ir miegojau kelias valandas.

Staiga sapne matau du uniformuotus milicininkus ir suprantu, kad jie manęs ieško. Nubudau. Atsisėdau, visa savo būtimi jausdama, kad manęs tikrai ieško. Tuoj pat pasigirdo durų skambutis, ilgas, kaip sakome, piktas... Jei ne tas sapnas, duris būčiau atidariusi. Dabar gi tyliai priėjau ir užlipus ant paaukštinimo, esančio šalia durų, labai atsargiai pasižiūrėjau pro viršuje durų esantį langelį. Anapus durų pamačiau dvi milicininkų kepures... Tyliai nulipau ir nuėjau į kambarį pasiryžusi durų neatidaryti. Pro galinį kambario langą, išeinantį į kiemą (butas antrame aukšte), pamačiau prie įėjimo į namą laiptelių stovinčią baltą milicijos mašiną „Nevą" ir joje už vairo sėdintį uniformuotą milicininką. KGB nutarė su manimi susidoroti milicijos rankomis. Ką gi, žiūrėsiu kas bus toliau. Širdis smarkiai plakė, o durų skambutis vis piktai čirškė. Pagaliau jis nutilo. Netrukus pamačiau laipteliais į kiemą nulipant du milicininkus. Vienas iš jų, pasispaudęs po pažastimi, nešėsi rudos spalvos papkę, kur tikriausiai buvo mane areštuoti orderis. Trumpai pasikalbėję su vairuotoju, visi išvažiavo. Aš tuoj pat iš Bronytės buto išėjau. Ir štai, ačiū Dievui, jau penkeri metai kaip visa KGB galybė su visais jų agentais ir milicijos pagalba ieško manęs ir neranda, gaudo ir nesugauna. Kokie artimi man tapo 117 psalmės žodžiai: „Su manimi Viešpats — ko man bijoti? Ką gali žmonės man padaryti?!"

PAŠALINTA IŠ BUTO

Kažkas tvirtina, kad esu labai gudri. Netiesa! Dievas Savo tikslams pasiekti dažniausiai pasirenka mažiausiai vykusius, tokia aš ir esu. „Tai, kas pasauliui atrodo menka, išsirinko Dievas, kad sugėdintų tuos, kurie stiprūs", – rašo šv. Paulius. Žinau viena, kad pasitikintys Viešpačiu nenusivils per amžius ir kas dieną po šv. Komunijos kartoju Jėzui šv. Pauliaus žodžius: „Kas beatskirs mane nuo Tavo meilės? – Ne, Viešpatie, nei mirties baimė neatskirs manęs nuo Tavęs, dėl to, kad Tu mano gyvybė; nei šio gyvenimo meilė, nes esu pasirengus ją paaukoti Tau; nei dangaus galybės, nes Tu galingesnis už jas; nei dabartiniai dalykai, nes jie praeina; nei būsimieji, nes nieko jų nemyliu daugiau kaip Tave; nei vargas, nes Tu mane guodi; nei priespauda, nes Tu stiprini mano širdį; nei badas, nes Tu mane sotini; nei skurdas, nes Tu mane turtini; nei pavojus, nes Tu mane ramini; nei persekiojimas, nes Tu mane gini; nei kalavijas, nei kančios, nes jie man būtų saldūs dėl Tavo meilės; nei vergovė, nes aš Tavyje rasčiau laisvę; nei pagaliau pati laisvė, nes aš noriu būti Tavo meilės vergė; nei pasaulio padarai, nes jie niekas prieš Tave; nei pasaulio nepastovumas, nei mano priešų gudrumas, nei mano pačios menkumas, nes visas tas nelaimes Tu paversi man į gerą; ne, niekas neatskirs manęs nuo Jėzaus Kristaus meilės!"

Ir prašau Švč. Motinėlę leisti man mylėti Gerąjį Dievą Jos

Nekalčiausia Širdimi. Štai ir visas mano „gudrumas". Nuo 1982 lapkričio 23, į savo butą Lazdynuose ir pas Bronytę užeidavau tik paslapčia, o Gerasis Dievas saugojo nuo piktos valios žmonių žvilgsnio. Kodėl iš manęs atėmė 1985 liepos 8 d. kooperatinį butą? Cituoju Vilniaus miesto (Liaudies deputatų tarybos) vykdamojo komiteto Gyvenamųjų namų statybos (GNS) kooperatyvo Nr. 99 įgaliotinių susirinkimo, įvykusio 1985 liepos 8 d., protokolą Nr. 45:

„Išrinkta įgaliotinių — 18, susirinkime dalyvauja — 16. Susirinkimo pirmininkas — P. Žiupsnys. Susirinkimo sekretorius — G. Leonavičius. Susirinkimo dienotvarkė: 1. Dėl Sadūnaitės Felicitos-Nijolės, Jono pašalinimo iš kooperatyvo narių už GNS kooperatyvo įstatų 28 straipsnio „C" skyriaus pažeidimą už sistematingą savo įsipareigojimų nevykdymą kooperatyvui. Svarstytas. Dėl Sadūnaitės F. N. J. pašalinimo iš kooperatyvo narių už sistematingą GNS kooperatyvo įstatų straipsnio „C" ir „E" skyrių pažeidimą. Nutarta: 1. Pašalinti pil. Sadūnaitę Felicitą-Nijolę, Jono, gim. 1938 m. įregistruota adresu: Architektų 27-2 už Gyvenamųjų statybos kooperatyvų įstatų 28 straipsnio skyriaus „E" — kaip nuolat gyvenančia kitame bute ir skyriaus „C" — sistematingai pažeidinėja socialistinio bendrojo gyvenimo taisykles — nedalyvauja kolektyvinėse talkose, nevalo laiptinių, šmeižia kooperatyvą ir tarybinius įstatymus. 2. Priimti į kooperatyvo narius Sadūną Joną (pateikus atitinkamus dokumentus ir suderinus klausimą su vykdomuoju komitetu), paliekant jam sesers butą.

Balsavo už — 16 įgaliotinių, prieš ir susilaikiusių nėra. Pasirašo kooperatyvo pirmininkas P. Žiupsnys".

Mano pastaba: niekas neįrodė, kad turiu kitą butą, nes niekas nežino, kur gyvenu. Esu laisva ir į namus galiu pareiti kada noriu. Talkose dalyvauja ir laiptines valo brolio žmona Marytė. Kur ir kaip šmeižiu kooperatyvą? Nieko konkretaus,

tušti žodžiai. Tas pat ir dėl sovietinių įstatymų, jokių įrodymų, bet tuo turėtų domėtis KGB, o ne Žiupsnys. Čia jis vargšelis išsišifravo kaip KGB agentas... Butą atimti man grąsino jau 1970 m. KGB tardytojas Gudas, o 1974-75 — KGB majoras, Vyt. Pilelis. Ką reiškia butas prieš amžinybę? Kaip džiaugsmingai su Šv. Pranciškum kartojau: „Dievas mano ir viskas mano." Esu pati laimingiausia pasaulyje, nes Dievas mane myli, rūpinasi ir globoja mane. Kaip ne keista, bet 1986 gruodžio mėnesį paskambino broliui telefonu iš vykdomojo komiteto ir pasakė, kad aš iš kooperatyvo neišmesta ir neišregistruota. Ką visa tai reiškia žino tik Gerasis Dievas ir to užtenka! Yra Dievo planai ir jie galioja, yra žmonių planai ir jie negalioja... Tebūnie visada Viešpaties valia!

Kai grįžau iš Sibiro nutrėmimo, KGB neleido man net parduotuvės valytoja įsidarbinti, dėl to įsidarbinau Paberžės bažnyčios pagalbine darbininke. Dievo Apvaizda viską paverčia į gerą! Šiame darbe KGB manęs negalėjo kontroliuoti; dirbdavau tada, kai darbo būdavo. Daug sykių tvarkiau gėlynus, sodinau gėles, laisčiau, ravėjau, o rudenį grėbdavau ir sudegindavau nukritusius šventoriuje lapus, padėjau senukui zakristijonui tvarkytis bažnyčioje. Niekada nesislėpiau nuo žmonių, atėjusių į talką ar su reikalais pas kleboną. Po darbo dalyvaudavau vakarinėse pamaldose, o po jų užeidavau į zakristiją pasirašyti, kad tą ar kitą darbą padariau. Valstybei mokėjau pajamų mokestį. Daug kas perspėjo, kad per drąsiai į darbą važinėju, juk KGB visur manęs taip nenuilstamai ieško. Pas Paberžės kleboną kun. Donatą Valiukonį buvo manęs ieškoti atvažiavęs Religinių reikalų tarybos įgaliotinio pavaduotojas Juozėnas. Klausinėjo ar tikrai čia dirbu, verkšleno, kad savo bute negyvenu. Klebonas patvirtino, kad dirbu, ir išvažiavo nieko nelaimėjęs.

Visada Dovydukas, einantis prieš Galijotą Viešpaties Vardu yra pergalėtojas! Dievu pasitikėdami, darykime viską, ką privalome daryti, o be Jo valios ir plaukas nuo galvos nenukris. Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė! Apie tai liudija ir mano nelegalaus gyvenimo metai. KGB ieško manęs ne tik Lietuvoje, bet, kiek aš žinau, ir Latvijoje, Ukrainoje, Rusijos gilumoje, net Maskvoje visus mano pažįstamus, rašiusius man laiškus į Sibiro nutrėmimą, apklausinėjo ir tardė. O aš tuo metu ramiausiai gyvenau Vilniuje, lankydavau KGB sekamas sąžinės kalinių šeimas, dažnai net kasdien eidavau į vieną ar kitą Vilniaus bažnyčią, su Dievo pagalba padėjau pasiruošti brolio dukrelei Marijai pirmai Šv. Komunijai, važinėjau į darbą... Taigi ne taip labai jau ir slapsčiausi. Dievas padėdavo išvengti susitikimo su KGB agentais. Kartais aš juos pirma pamatydavau, nei jie mane, o kartais kiti mane perspėdavo ir suspėdavau dingti. Daug ir įvairių nuotykių per tuos metus buvo. Visų neaprašysi. Tik viena aišku: Dievas Juo pasitikinčių neapleidžia! Už viską garbė ir padėka Visagaliui!

TERORIZUOJAMA BROLIO ŠEIMA

Negalėdami su manimi susidoroti, „draugai" ėmė terorizuoti brolio šeimą. Štai kelios nuotrupos: 1985 spalio 10 d., po 20 val. mano bute suskambo durų skambutis. Laiptinėje tamsu. Į klausimą kas ten, atsako: milicija. Prašoma uždegti laiptinėje šviesą, elektros jungtukas šalia skambučio, kad matytų kas už durų stovi. Šviesos neuždega, tik įnirtingai čirškia skambutis, lydimas žodžių: milicija, milicija, milicija... Kažkas iš kaimynų išeina į laiptinę ir uždega šviesą. Tikrai, dabar matyti, kad už durų stovi uniformuotas milicininkas. Duris atidaro. Į butą įeina milicijos leitenanto uniforma pareigūnas ir net nepasisveikinęs, neparodęs savo tarybinio pažymėjimo, rusų kalba ėmė piktai šaukti: „Kodėl neįsileidžiate? Ko bijote? Gal daug aukso turite?" — „Plėšikų bijome. Jau du kartus buvome apiplėšti. Jei nematysime, kas skambina ir kitą kartą neįsileisime. Be to ir dabar nežinome, kas Jūs esate, nes matome pirmą kartą". „Esu milicijos inspektorius", — prisistatė atvykėlis. „Neseniai mus lankė kitas milicijos inspektorius, kuris mums paliko savo vizitinę kortelę su savo pavarde ir telefono numeriu", — aiškina namiškiai. „Dėl tokių kaip Sadūnaitė turi dažnai keistis milicijos inspektoriai..." Ir staiga paklausė: „O ar yra Nijolė Sadūnaitė? Kada ji bus? Kur ji dirba? Tegu man pristato darbo pažymą. Po savaitės vėl ateisiu ir jei nebus Nijolės Sadūnaitės darbo pažymos, tai kas dieną pas jus vaikščiosiu".

Po to pareikalavo parodyti pasus ir išsiėmęs kažkokį raštą pasakė: „Šio rašto aš Jums neturiu teisės rodyti", — ir jį padėjo ant stalo. Kol tikrino pasus, maniškiai perskaitė, kad raštas parašytas 1985 spalio 3 d., adresuotas Vilniaus miesto Spalio rajono vidaus reikalų skyriaus viršininkui, milicijos papulkininkui Č. Blažiui. Rašte rašoma: „Gyvenamo namo statybos kooperatyvo Nr. 99 valdyba praneša Jums, ...Kad Nijolė Sadūnaitė jau 5 metus negyvena savo kooperatiniame bute, niekur nedirba... Buvo teista 6 metams už antitarybinę veiklą..." Raštas rašytas mašinėle, visas puslapis. Po raštu pasirašęs kooperatyvo Nr. 99 valdybos pirmininkas Petras Žiupsnys. Vargšas Žiupsnys, reikėtų gydyti sklerozę, nes juk 1982 metų rudenį jis su dviem „draugais" mūsų bute pats tikrino visų pasus. Paėmęs iš manęs pasą tyčiojosi, kad neteisingai užrašytas mano vardas (pasą išdavė Sibire po nutrėmimo ir netiksliai užrašė vardą), be to šaipėsi iš paso aplanke įdėto paveikslėlio su Kristaus veidu... Aš tai labai gerai atsimenu, o jis vargšelis „pamiršo"... Patikrinęs pasus ir pasakęs, kad viskas tvarkoje, išėjo. Taigi Žiupsnys nematė manęs ne 5-kis, o 3-jus metus! Rašo, kad niekur nedirbu, kai pas jį buvo mano darbo pažyma. Tokia jau sovietinė „tiesa". Tenepaskaitys Gerasis Dievas jam to melo, nes tokioje dvasioje buvo auklėjamas!

Patikrinęs pasus milicijos inspektorius teiravosi, kodėl aš neįsidarbinau Vilniuje. Jam paaiškino, kad manęs, grįžusios iš Sibiro nutrėmimo, nepriėmė dirbti net parduotuvės valytoja ir todėl įsidarbinau Paberžės bažnyčios pagalbine darbininke. Sumokėjus valstybei pajamų mokestį, uždirbu per mėnesį apie 27 rublius. Čia pat parodo mano kelių metų finansų skyriui apmokėtus pajamų mokesčių kvitus. Paaiškinama, kad mano darbo pažyma buvo P. Žiupsniui atiduota 1985 birželio 24 d., per kooperatyvo įgaliotinių susirinkimą ir kad pats Žiupsnys tos

mano pažymos tekstą visiems garsiai perskaitė. Tai girdėjo visi susirinkime dalyvavę 13 įgaliotinių. „Man reikia naujos Nijolės Sadūnaitės darbo pažymos', — nenusileido milicininkas. „Buvęs mūsų milicijos inspektorius turėjo Nijolės darbo pažymą ir ji turi būti jos byloje", — aiškinama inspektoriui. „O man reikia naujos Nijolės Sadūnaitės darbo pažymos!" — užsispyrė atvykėlis. Į klausimą, kiek kartų per metus galima imti vis naujas darbo pažymas, neatsakoma. Kiek patylėjęs inspektorius paklausė, pagal kokį straipsnį buvau teista. „To mes nežinome, nes Mordovijos lagerio administracija Nijolei negrąžino nuosprendžio nuorašo, nors ji kelis kartus raštu prašė jį grąžinti. Kai po nutrėmimo sugrįžo į Vilnių, 1981 birželio 11 d. parašė pareiškimą LTSR Aukščiausio teismo pirmininkui, prašydama išduoti teismo nuosprendžio nuorašą. Į jos pareiškimą atsakė LTSR Aukščiausio teismo pirmininko pavaduotojas M. Ignotas, kad antrą kartą nuosprendžių nuorašai *šios kategorijos bylose* neišduodami". Pagaliau milicijos inspektorius pasakęs, kad dar ne kartą teks susitikti, neatsisveikinęs išėjo. Pokalbis tęsėsi apie pusvalandį. Jam išėjus, prie brolio pribėgo 9 metų dukra Marija ir prisiglaudusi pasakė: „Tėveli, kaip mane išgąsdino tas milicininkas, kuris už durų rėkė: milicija, milicija, milicija..." O mane apkabinus Marija dažnai klausia: „Ką jie tau padarytų, jei tave pagautų? Aš tave labai myliu ir kas vakarą už tave meldžiuos". — „Būk rami, Marija! Nekaltų vaikų malda galinga ir todėl man bus tik tai, kas yra visų geriausia", — atsakau. Jos didelėse tamsiose akyse baimė išnyksta ir ji nusišypso.

Vargšas milicijos inspektorius dar ne kartą terorizavo, šantažavo brolį ir jo žmoną. Negana to, jis sumanė pagąsdinti ir devynerių metų dukrą Mariją. 1985 lapkričio 1 d., brolį paguldė į ligoninę. Diagnozė: inkstų ir akių TBC (tuberkuliozė). Tų metų lapkričio mėnesį, kai brolio žmona dirbdavo po pietų

iki 21 val., o dukra Marija būdavo namuose viena, ateidavo milicininkas ir daužydavo duris, garsiai rėkdamas kad įleistų. Po pirmo gąsdinimo, sugrįžusi iš darbo mama rado dukrelę labai išsigandusią ir užsidariusią tualete. Marija pasakė, kad atėjęs milicininkas labai šaukė ir daužė duris, todėl ji pasislėpė tualete, kad jos kambaryje, jei užsidegtų šviesa, nepamatytų. Kitą kartą po gąsdinimo mama rado ją sėdinčią po rašomuoju stalu. Čia pat ant grindų, stovėjo stalinė lempa, o Marija ruošė pamokas. Nors akys dar buvo sklidinos baimės ji nusišypsojo mamai ir pasakė: „Mamyt, reikia grūdintis!... Aš nebebijau to milicininko, tegul jis daužo duris ir šaukia už jų..." Trečią kartą su Marija buvo moteris, kuri padėjo remontuoti butą. Kai milicininkas ėmė daužyti duris ir šaukti, moteris atidarė ir jį įleido. Milicininkas čia pat užsipuolė moterį: „Ar nežinai, kad čia gyvena antisovietiniai žmonės? Kam jiems dažai buto sienas?" Moteris ramiai atsakė, kad jai visų žmonių butų sienos vienodos... Po to milicininkas teiravosi, kur yra brolis, esą jam reikia atvykti į tardymą ir t.t.

Iš Vilniaus miesto II-ros ligoninės 1985 lapkričio 27 d. brolis buvo perkeltas į Tuberkuliozės mokslinio tyrimo instituto klinikas, kur buvo gydomas, iki 1986 sausio 8 d. Nuo sausio 9 d. gydėsi Respublikinėje Kulautuvos tuberkuliozinėje sanatorijoje, iš kur buvo išrašytas 1986 birželio 20 d. Galutinė diagnozė: inkstų ir kairės akies tuberkuliozė. Tai nuolatinių peršalimų pasekmė, pusantrų metų jam dirbant priverstinį darbą statybose. Tebus visos tos kančios didesnei Dievo garbei ir sielų naudai! Brolis ir jo žmona visai atsidavė Dievo valiai. Ir teveda mus Gerasis Dievas savuoju keliu! Dabartiniu metu brolis dirba Vilniaus tarprajoniniame augalų karantino punkte, techniko pareigose. Mėnesinis atlyginimas 105 rub.

Kooperatyvo Nr. 99 pirmininkas P. Žiupsnys vis nenurimo

ir uoliai pildė „draugų" iš KGB užduotį. 1986 rugsėjo 29 d., per įgaliotinių susirinkimą Žiupsnys užsipuolė brolį, kodėl neatsivedė manęs... „Nijolė ne mažas vaikas, kad atsivesčiau, be to ji jau 14 mėnesių kaip pašalinta iš kooperatyvo namų". Tada Žiupsnys pareiškė: „Nijolė Sadūnaitė turi atsiimti iš Valstybinio banko pajines[1] įmokas už kooperatinį butą". Brolis paprašo perskaityti LTSR Ministrų Tarybos 1983 vasario 28 d. nutarimo 30 ir 75 straipsnius. P. Žiupsnys skaito 30 str.: „Pajaus sankaupos išstojusiam iš kooperatyvo nariui grąžinamos, *kai* naujai priimtas kooperatyvo narys įmoka pajų". Tada broliui įteikia mokestinį pranešimą, kad į Valstybinį banką įneštų 6148 rub. 86 kap. Žiupsnys pasako: „Duosime mėnesį laiko. Jei per tą laiką Nijolė Sadūnaitė neatsiims iš valstybinio banko pajinių įmokų, tai jos pinigai bus pervesti į deponuotą sąskaitą. Jei per trejus metus neatsiims pinigų, tai pajinės įmokos 5040, 50 rb. pereis valstybei". Be to, piktai užsipuolė: „Kur slepiate Nijolę Sadūnaitę? Kur ji gyvena? Aš jau penkeri metai jos nematau... Nemato jos ir kooperatyvo gyventojai". Brolis paklausė: „Jeigu jau penkeri metai kaip niekas iš kooperatyvo gyventojų nematė Nijolės, tai kodėl įgaliotinių susirinkime, įvykusiame 1985 m. liepos 8 d., tvirtinote, kad šmeižia kooperatyvą ir sovietinius įstatymus? Kas girdėjo Nijolę šmeižiant kooperatyvą?" „Nijolė Sadūnaitė per Vatikano radiją perdavė šmeižikišką informaciją..." — nenusileido Žiupsnys, — „O ar girdėjote tą informaciją?" Į brolio klausimą Žiupsnys atsakė: „Visi girdėjo, kaip Vatikano radijas šmeižė mūsų kooperatyvą..." „O kur įrodymas, kad tą informaciją perdavė Nijolė?" Į šį klausimą atsakė susirinkimui sekretoriavęs G. Leonavičius: „Jei Nijolę

---

[1]. **Pajus** — nustatytas nario įnašas į kooperacinę orgnizaciją *(Dabartinės lietuvių kalbos žodynas).*

Sadūnaitę apšmeižėme, tai paduokite visa tai teismui!" „Jūs neteisingai pašalinote Nijolę iš kooperatyvo narių, nes ji neturi kito buto, — aiškino brolis — Ar galite duoti adresą, kur Nijolė pastoviai gyvena? Neturėdami jos adreso, negalėjote pašalinti iš kooperatyvo". Į tai Žiupsnys pareiškė: „Nijolė važinėja po visą Tarybų Sąjungą, todėl ji pas mus negyvena..." „Juk nėra nustatyto termino, kiek kooperatyvo narys gali negyventi savo bute!" prieštaravo brolis. Žiupsnys tylėjo. Įdomu iš kur, ar ne iš KGB, Žiupsnys sužinojo, kad važinėju po visą Sovietų Sąjungą, kai tvirtino jog penkerius metus nei jis, nei kiti kooperatyvo nariai manęs nematė?!... Tokie, kaip vargšas Žiupsnys liudininkai ir sovietiniuose teismuose prieš sąžinės kalinius liudija tai, ko KGB iš jų nori, kad liudytų. Tokia sovietinė kasdieninė tikrovė!

DIEVO IR BAŽNYČIOS TARNYBOJE

Iš laiškų, kurių gaunu vis mažiau, vos vieną kitą per metus, sužinau, kad dauguma už Tiesą Gulage kentėjusių mano pažįstamų, vėl pakartotinai areštuoti. Gerasis Dievas žino, kad prakeikimas slegiąs pasaulį gali būti pašalintas tik auka ir pasirenka tuos, kuriuos prieš amžius Jo Meilė išsirinko. Kenčiantieji sąžinės kaliniai yra žemės druska!

Per visą laiką, kiek tik leido sąlygos, stengiausi prisidėti prie didžio ir švento darbo — pagelbėti sužalotai, persekiojamai ir visaip sovietų niekinamai Bažnyčiai Lietuvoje. Tą šventą darbą atlieka *LKB Kronika*, parodydama visiems Bažnyčiai daromas žaizdas; skatindama išlikti ištikimais Tiesai ir Meilei. Todėl pagal galimybes dauginau *LKB Kroniką*, kitą pogrindinę ir religinę literatūrą. Prieš 12 metų per tardymus pažadėjau KGB majorui Vytautui Pileliui, jei tik Dievas leis sugrįžti iš Gulago, vėl dauginti *LKB Kroniką*. Dievo remiama tą pažadą tęsiu. Džiaugiuosi ir dėkoju Visagaliui Tėvui, kad *LKB Kronikos* numeriai vis solidesni ir artėja į 100-jį. Prieš kelis metus vienas labai kilnus asmuo linkėjo man išspausdinti 100-jį *LKB Kronikos* numerį, o juk šventų žmonių linkėjimai išsipildo, nes jų valia visiškai sutampa su Dievo valia. Čia ir yra visų žmonių tikroji laimė!

Bedirbant tekdavo susitikti su žmonėmis, kurie KGB prožektorių yra visu ryškumu apšviesti — nuolat sekami. Daug

nuotaikingų momentų per tuos metus buvo. Ir visada mano žioplumą taisė Gerojo Tėvo ranka. Viskas išeidavo tik į gerą. Tikrai, kad mano silpnumas yra mano stiprybė! Per amžius tebus garbinamas Dievo Gailestingumas! Štai kelios nuotrupos iš mano nelegalaus gyvenimo: užeinu kartą pas pažįstamus, pas kuriuos ne kartą su pogrindine spauda užeidavau ir kurie, žinojau, yra ypatingai KGB sekami: jų bute ir telefone įtaisyta pasiklausymo aparatūra, dažnai pas juos vyksta kratos, KGB tardo, grasina susidoroti, jų kaimynai KGB informatoriai apžiūri kiekvieną pas juos ateinantį ir išeinantį, žodžiu, visa šantažo sistema... Pas juos nuėjus beveik visai nekalbėdavau, o apie viską, ką norėdavau papasakoti, parašydavau, kad negirdėtų KGB „ausys". Kalbėdavomės *tik raštu*. Tai žino ir KGB ir tegul sau į sveikatą žino, bet *tas būdas yra vienintelis ir tikras likti KGB nesukontroliuojamiems*. Tai reiktų visiems atsiminti! Geriau būti atsargesniu, kad nepasitarnauti kagebistams. Visiem aišku, kad tai ką parašai, reikia nedelsiant sunaikinti. Sudrėkinus ir išmuilinus popierius ištyžta, raidės išblunka, jei yra kanalizacija — nuleisti žemyn.

Eidama pas tuos pažįstamus, stengdavausi savo išorę pakeisti. Tik visada kokia ten nueidavau, tokia pat ir išeidavau. O tą kartą jau rengdamasi išeiti spontaniškai užsidėjau su savimi atsineštą peruką, labai mano išvaizdą pakeičiantį, apsigaubiau skara ir t.t. Pas juos atėjau su berete... Buvo jau vėlus vakaras, žmonės nebevaikščiojo. Nusileidau liftu žemyn. Koridoriuje prieblanda. Išėjus iš lifto, reikėjo dar laiptais nulipti iki išeinančių į gatvę durų. Apačioje tų laiptų, šalia durų, pamačiau stovinčius du į kriminalistus panašius vyrus, kurių vienas į laiptus galando ilgą peilį ir abu iš padilbų stebėjo mane. Negi bėgsi?! Net nestabtelėjus, ramiai ėjau tiesiai į juos, tarsi visai jų nematydama, visai nekreipdama į juos dėmesio. Priėjau

prie durų. Jie liko čia pat už mano nugaros, kiek šone, o man, lyg tyčia, durys neatsidaro... Širdy ramybė, kurią tokiu momentu tik Gerasis Dievas gali duoti. Šmėkštelėjo mintis: „Jei smogs peiliu, aš, ačiū Dievui, savo darbą padariau". Nors ir kiek sugaišus duris atidariau ir neatsigręždama į juos išėjau. Tik išėjus supratau, kad tie vyrai tikriausiai liko laukti išeinančios su berete, tokios, kokia aš į tą butą nuėjau... KGB dažnai samdo žudikus, kad sužalotų ar nužudytų jų persekiojamuosius. Bet Dievo planai, ne žmonių mintys!

Kitą kartą su pogrindine spauda vykau pas kitus pažįstamus. Jie buvo KGB sekami, bet mažiau nei minėtieji. Atvažiavus į miestą, kuriame pažįstami gyveno, staiga kilo mintis, kad, jei bus man reikiamas transportas, vykti pas kitus žmones. Transportas manęs laukė — vėlavo, o man atėjus tuoj pat atvažiavo ir aš nuvykau ten, kur neplanavau. Vėliau sužinojau, kad kaip tik tuo metu tame bute manęs ieškojo milicija, po to tuos pažįstamus tardė, klausinėjo, ką žino apie mane ir t.t. Ir vėl Gerasis Dievas man padėjo, atsiųsdamas mintį važiuoti kitur... Jam iš širdies gilumos už viską esu dėkinga.

Ne kartą, Dievui padedant, iš pat milicininkų panosės pavyko pabėgti. Kartą einant pas KGB persekiojamus pažįstamus, jų kaimynai — KGB informatoriai — išėję į koridorių mane įtarė, nes tuoj iškvietė miliciją. Į tą kiemą jie atvažiavo su mašina, bet man pavyko persirengus nuo jų pabėgti. Kitą kartą kilo mintis iš buto tuojau išeiti. Vos išėjau, atėjo milicija tikrinti buto gyventojų pasų, ko dešimtmečiais nebuvo darę... Kitą kartą, einant pas kitus, kur pernakvodavau, pamačiau gatvelėje stovinčius du milicininkus. Ne kartą sutikdavau ir matydavau stovinčius ar sėdinčius milicininkus — nieko, o šį kartą aiškiai supratau, kad jie manęs laukia. Į butą nėjau, o nuošaliai atsistojus sekiau juos. Po valandėlės paaiškėjo, kad

tikrai čia manęs laukė. Smulkmenų nenoriu rašyti, kad neišduočiau kagebistams tų žmonių. Šeimininkus klausinėjo apie mane, tik aš tuo metu jau buvau toli nuo tos vietos. Gerasis Dievas reikiamu momentu visada man aiškiai padėdavo. Vargšai mano broliai kagebistai ir milicininkai, kiek vargo su manimi turi, pasimelskime, kad jie, beieškodami manęs, surastų ir pamiltų visų mūsų Gerąjį Dangiškąjį Tėvą. Dėkoju visiems už maldas!

Nijolė Sadūnaitė su teta Aldona Rimkiene ir broliu Jonu Aloyzu.

Nijolės Sadūnaitės tėvo laidotuvėse šeima prie kapo, 1963.V.1.

Su išgelbėta nuo mirties apdegusia mergaite Redute. Vilnius, 1969 metai.

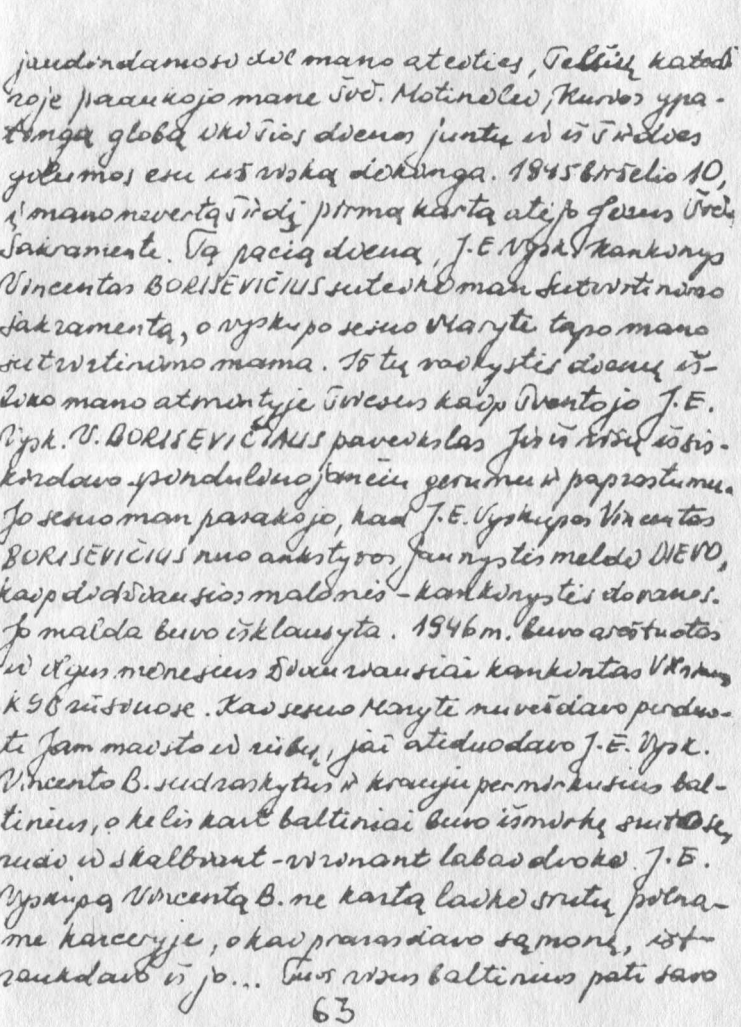
Nijolė Sadūnaitė, vidury — buvusi šeimininkė, Bronė Kibickaitė Bogučiūnuose, 1977 m. spalio mėn.

Nijolė Sadūnaitė ir brolis Jonas Aloyzas.

Nijolė Sadūnaitė su badaujančiu Vytautu Milvydu Katedros aikštėje prie jo palapinės.

Ištrauka iš N. Sadūnaitės rankraščio.

KODĖL PRADĖJAU RAŠYTI PRISIMINIMUS

Nepaprasta ir prisiminimų „Kaip patekau į KGB objektyvą" istorija. Daug kas ragino rašyti prisiminimus, o aš vis neprisiruošdavau, abejojau, ar to reikia. Norėjau vieno, kad rusų stačiatikių auka Mordovijos konclageryje neliktų nežinioje. Dienos bėgo. Daug romantikos pogrindžio gyvenime! Kiek gerų žmonių per tuos metus sutikta! Teatlygina visiems Amžinoji Meilė! Artėjo brolio teismas. Širdis, tikra to žodžio prasme, kraujavo. Ką reiškia asmeniški sunkumai prieš artimųjų kančią?! Ir tai Dievo valia! Fiat! — Tebūnie kaip Tu, Dieve, nori! Bet kartu privalau daryti viską, kad padėčiau nekaltai persekiojamiems. Taigi atvažiavau į Maskvą broliui advokato ieškoti. Deja, ir čia visi KGB įbauginti. Žino, kad kur KGB nagus prikišo, nors byla iš piršto išlaužta, niekuo nepadėsi. Advokato neradau.

Prisiminiau, kad Maskvoje palaidotas vokietis katalikas, akių gydytojas Fridrichas-Juozapas Haas, kuris 51 metus tarnavo patiems nelaimingiausiems, jiems atidavęs visą savo karštos širdies nepadalintą meilę. Apie Jį man į Sibirą rašė amžinos atminties rusų dvasininkas Sergeij Želudkov. Nuvažiavau į buvusias vokiečių kapines prie F. J. Haas'o kapo pasimelsti. Nežiūrint, kad jis į amžinybę iškeliavo 1853 metais, ant jo kapo žydėjo gėlės. Meilė neužmiršta! Prie jo kapo sustodavo pasimelsti dažnas praeinantis. Šiam meilės milžinui ir pavedžiau savo brolužėlio bylą: „Tu, gyvendamas žemėje, visą

save atidavei kaliniams, ligoniams, nuskriaustiesiems, dabar, būdamas Viešpaties džiaugsme, daugiau gali. Būk mano brolio gynėju ir užtarėju!" Žinojau, kad jis neapleis. O kaip dažnai ieškodami pagalbos pamirštame tuos, kurie daugiausia gali ir nori mums padėti — dangaus gyventojus. Neapsivyliau. Kiek vėliau, telefonu kalbėdama su brolio žmona, sužinojau, kad teismas bus gegužės 24 d. Tai Švč. Mergelės Marijos krikščionių pagalbos diena. F. J. Haas broliui gavo pačią geriausią gynėją — Švč. Motinėlę! Džiaugiausi ir dėkojau!

Nors nukrypstu nuo temos, negaliu susilaikyti, trumpai nepapasakojus apie šio vargšų mylėtojo gyvenimą. Pasinaudojau M. O. Menšikovo ir A. F. Koni knygomis. Fridrichas-Juozapas Haas gimė 1780 m. Vokietijoje, Miunstereifele, katalikų šeimoje. Mokėsi katalikiškoje mokykloje. Nuo jaunystės savo gyvenimą pašventė Dievui ir tai davė jam nuostabios jėgos. Studijavo filosofiją, matematiką ir mediciną. Žmogus jam buvo gyvoji Dievo šventovė. 1802 m. 22 m. akių gydytojas F. J. Haas pakviečiamas į Maskvą gydyti vieną rusų didiką. Jei po 100 metų Rusija europiečiams buvo barbarų kraštas, tai ką kalbėti apie to laiko papročius. Bet F. J. Haas nepasimetė. Jis, didelis humanistas ir gabus gydytojas, pasilieka Maskvoje. Jam atsidarė visų Maskvos ligoninių durys. Po 100 metų, kai rašė M. O. Menšikovas, Maskva buvo labiausiai atsilikusi sostinė, kur viešpatavo 30% mirtingumas. F. J. Haas gydė visus akių ligonius, ne tik ligoninėse, bet ir prieglaudose. Jo jaunystė prabėgo, teikiant pagalbą patiems neturtingiausiems. Gydyti vargšus, invalidus, visų užmirštus buvo gyd. F. J. Haas'o džiaugsmas.

Jis buvo paprastas ir tyras kaip kūdikis. Už savo pasiaukojantį darbą buvo apdovanotas Vladimiro ordinu. Jaunas, žydintis, karštas sangvinikas, F. J. Haas visas savo jėgas, visą laiką ir meilę atidavė kenčiantiesiems. Gydytojo profesiją laikė šventa

pareiga. 1814, palaidojęs tėvą, vėl grįžta į Maskvą, kur jis jau visų pripažintas gydytojas. Jis visą save atiduoda ligonių tarnybai, gelbsti tūkstančius žmonių, staiga susirgusių ir išmestų į gatvę. Kai jam buvo 47 metai, įstojo į kaliniams pagelbėti įsteigtą komitetą. Į tą šventą darbą F. J. Haas pasineria su jaunuolio užsidegimu, visa savo būtimi. „Simplement et pleinement je me rends a la vocation de membre du comite des prisons,"[2] atsiliepia F. J. Haas. Jis tapo to komiteto širdimi.

To meto kalėjimai buvo siaubingi: drėgni, be gryno oro, šviesos, sausakimšai prikišti kalinių, kurie miegojo ant aslos, pilni parazitų. Kamerose, kur ankštai galėjo tilpti 50 žmonių, laikė po 200! Vaikai, suaugę, seni, ligonys užkrečiamomis ligomis, visi kalėjo kartu. Daugelis sutindavo iš bado ir mirdavo. Kai kurie neturėjo jokių rūbų nei avalynės, nežiūrint šalčio kamerose. Kai kurie kaliniai buvo prikaustyti prie sunkių kaladžių, o moterims uždėdavo geležinius lankus ant kaklų, kuriuose buvo trys aštrūs virbalai, taip įtvirtinti, kad negalėtų atsigulti nei dieną, nei naktį, ir taip išlaikydavo po kelias savaites. Kai kurie įkaustyti į kaladę mirdavo. Už ką tokios kančios? Dažniausiai užtekdavo būti tik baudžiauninku... Jie kentėjo dėl savo šeimininkų užgaidų. Kiek šimtų tūkstančių nekaltų žmonių buvo kankinami Maskvoje ir jų niekas „nepastebėjo", nei Puškinas, nei Lermontovas, nei Gogolis, nei Turgenevas, nei Žukovskis, tuo metu gyvenę Maskvoje. Juos pamatė vokietis nuo Reino krantų, gyd. F. J. Haas ir viršžmogiškomis jėgomis jiems tarnavo visą savo likusį gyvenimą — 25 metus.

Dar baisesnė, jeigu tai galima įsivaizduoti, buvo siunčiamųjų

---

[2]. „Paprastai ir pilnai aš atsiduodu pašaukimui kaip kalėjimų komiteto narys".

į Sibirą dalia. „Vladimirka — kartaus skausmo kelias!" Išsekę, pusnuogiai, sergantys areštuotieji, sukaustyti grandinėmis keliavo pėsčiomis nuo kalėjimo į kalėjimą, deginami negailestingos stepių saulės ar žiemos speigų. Žmones prikaustydavo prie geležinio lanko po 8-10 asmenų ir taip, visi kartu, turėjo eiti šimtus — tūkstančius kilometrų. Silpnesnieji nesuspėdavo su stipresniaisiais eiti, juos koliojo, geležiniai antrankiai giliai įsirėždavo į rankas, vasarą geležis degindavo, o žiemą — prišaldavo prie kūno. Nuo lanko ir nakčiai neatrakindavo, nebent jei atvilkdavo į kalėjimą jau mirusį... Ir taip daug metų keliavo prirakinti prie lanko tūkstančiai Rusijos tremtinių. Visi kupini juodos nevilties... O milžiniškoje krikščioniškoje Rusijoje neatsirado nei vieno, kuris pamatytų tą begalinį skausmą, tą nežmonišką kančią! Tai pamatė vokietis katalikas ir pasilenkė prie dvokiančio Lozoriaus, degdamas jam meile iki mirties.

Haas pirmas pradėjo kovoti prieš geležinį lanką, prie kurio prikaustomi nelaimingieji tremtiniai, ir kova tęsėsi daug metų... Visi, išskyrus kunigaikštį Goliciną, buvo prieš F. J. Haas'o naujoves... Biurokratiški valdininkai ginčijo, kad viskas tvarkoje, kad lankas normalus reiškinys ir kalinių neapsunkina. Po ilgos kovos F. J. Haas'ui pavyko dvigubai palengvinti antrankius, juos sumažinti, aptraukti oda, kad rankų nepratrintų. 1830 m., gubernatorius Seniavin atvažiavo pas F. J. Haas'ą ir rado jį be perstojo vaikščiojantį savo kambaryje su apkaustytomis rankomis ir kojomis, labai nuvargusį ir beskaičiuojantį žingsnius. Pasirodo F. J. Haas susikaustė savo palengvintais antrankiais ir juos bandė, vaikščiodamas kambaryje tiek kelio, kiek turi pirmas etapas, kad įsitikintų, kaip jiems eiti su tokiais antrankiais... Po ilgos ir sunkios kovos, kurią ištverti padėjo tik visiškas savęs pamiršimas ir begalinė meilė kenčiantiems, F. J. Haas laimėjo — panaikino lanką, palengvino antrankius ir

juos aptraukė oda, nebeskuto galvų. F. J. Haas liepsnojo nuostabia artimo meilės ugnimi ir kaliniai vadino jį „Dievo žmogumi".

Pats F. J. Haas gyveno labai kukliai. Keldavosi 6 val. ryto, arbatą laikė prabanga ir gėrė serbentų lapų užpilą. Iki 8 val. skaitė, ruošė vaistus. 8 val. priimdavo vargšus, kurių skausmo ir vargo bangoms atstatydavo savo mylinčią širdį, kiekvienam, kiek galėdamas, padėdavo. Tai pirmas Dantės pragaro ratas! 12 val. užeidavo į policijos ligoninę — į antrą ratą Dantės pragaro, iš ten — į kalėjimą — tretį ratą; po to į persiuntimo Sibiran kalėjimą... Visur, kur jis nueidavo vis giliau ir giliau jį apsupdavo žmogiškas skausmas. Nepavargdamas jis keliavo visą dieną be poilsio. Visas jo turtas — namas, dvaras, fabrikas, 4 arkliai ir karieta pamaži ištirpo vargšų labui. Pietaudavo 17 val., buvo labai santūrus valgyje, niekada negerdavo alkoholinių gėrimų. Viską ką gaudavo, atiduodavo vargšams. Po pietų vykdavo pas įtakingus pažįstamus, kad išrūpintų vargšams pagalbos. F. J. Haas visada buvo pastoviai ramios nuotaikos, retai juokdavosi, buvo susikaupęs savyje ir vengė nereikalingų susitikimų, susibūrimų. Draugiškame savųjų ratelyje buvo kalbus, bet niekada apie save, o visada apie tuos, dėl kurių jam skaudėjo širdį. Buvo tyras kaip kūdikis. Jis neprašydavo savo vargšams paramos, tik pasakodavo, kokie jie nelaimingi. Nei už ką nesutiko pozuoti, kad nupieštų jo portretą, o tas kuris nupieštas, jam to nematant, piešęs jį buvo pasislėpęs už širmos. Iki vėlyvos nakties jis vis važinėjo, rūpinosi, užtarinėjo, lankė kalinius, rinko jiems reikiamus dokumentus, apie juos rašė. Iki vėlyvos nakties jis nenuilstamai dirbo. Vienintelis jo poilsis — per teleskopą gėrėtis žvaigždėtu dangumi. Po to, eidavo ilsėtis, jei jo kambaryje nebūdavo ligonių, rastų gatvėje, kuriuos visą naktį slaugydavo. Ir vėl rytas, pradžia sunkaus, sklidino savęs

atsižadėjimo, darbo. Taip slinko dienos, mėnesiai, metai...

Dėl nelaimingųjų F. J. Haas dirbo viską pasaulyje užmiršęs. Jis suprato bevaisio gyvenimo siaubą ir džiaugsmą Dievuje išpildžius savo pareigą. F. J. Haas buvo labai religingas, Jis gyveno Dievuje. Dievą jis primindavo savo raštuose, žandarams, valdininkams, metropolitui, nepaliaujamuose pokalbiuose su kaliniais ir ligoniais. Katalikas F. J. Haas rūpinosi, kad stačiatikiai kaliniai sekmadieniais kalėjimo cerkvėje turėtų pamaldas, pamokslą. Jis pats kiekvieną sekmadienį kartu su kaliniais toje cerkvėje melsdavosi. Nieko, kad katalikas! Savo pinigais pirko kaliniams religinio turinio knygas, iš anglų pirklio A. Mupaliz išsirūpino paramą ir jis daugiau kaip 20 metų savo lėšomis siųsdavo kaliniams po 10,000 Evangelijų ir kitos religinės literatūros. Apie 2,000 rub. vertės per metus. Maskvos vokietis-katalikas ir Peterburgo anglas aprūpino stačiatikius kalinius religine literatūra. F. J. Haas išsirūpino, kad kaliniai, siunčiami į Sibirą, galėtų Maskvoje atlikti išpažintį, priimti šv. Komuniją, „kad širdimi sustiprėtų prieš naują dėl jų gyvenimą". Savo mieliems katorgininkams jis pats pasiuvo maišelius, kad turėtų kur religinio turinio knygas laikyti. Mokė juos nesikeikti, nieko neteisti, nemeluoti. Savo lėšomis nusilpusius kalinius aprūpindavo vežimais, kad nereikėtų pėsčiomis eiti... Kalinius, vadino balandėliais, mielaisiais, nekartą juos išbučiuodavo, visada išklausydavo jų prašymus ir kiek galėdavo, padėdavo. Visiems buvo mylinčiu tėvu.

F. J. Haas gyvenimo šūkis buvo: „skubėkite daryti gerą!" Moterims jis sakydavo: „Moteris turi pavergti širdies gerumu, aukšta morale, ji turi iškelti vyrą iki Kristaus". F. J. Haas gyveno dėl Dievo ir Dievas gyveno jame. Maskvoje pragyveno 51 metus visiems gerą darydamas, kai aplinkui siautė egoizmo ir žiaurumo maras... Jis dirbo už dešimtį, negailėdamas savęs,

rūpindamasis ligoniais, kaliniais, baudžiauninkais, benamiais. Kalėjimo komitete išdirbo beveik 25 metus. Jis 217 kartų rašė prašymus, kad baudžiauninkų vaikams leistų eiti kartu su tėvais, siunčiamais į Sibirą. Dvarininkai tėvus išsiųsdavo, o vaikus pasilikdavo. Jo rūpesčiu 74 vaikai buvo išpirkti ir atiduoti jų tėvams. Už viską mokėjo savo lėšomis. 1847-48 m., laike bado, jis dėl kalinių maisto pagerinimo paaukojo 11,000 rublių. Remdavo iš kalėjimo ir Sibiro grįžtančius, kad galėtų pradėti dorai gyventi. Todėl tad, kai 1853 rugpjūčio 29 d. F. J. Haas užmigo Dievuje, policijai teko jį palaidoti, nes nieko pas jį nerado. Nors po mirties, bet privertė ir policiją gerą daryti... Paskutiniais jo gyvenimo metais sužinojo, kad ligoninėje guli 11 metų mergytė, serganti veido vėžiu, kuris per 4-5 dienas sunaikino pusę jos veidelio, kartu su nosies skeletu ir akimis. Gendą audiniai skleidė tokį dvoką, kad nei gydytojai, nei slaugės, net nei mylinti motina negalėjo ilgiau pasilikti tame kambaryje, kur ligonė gulėjo. Sužinojęs apie tai, Haas atėjo pas ją ir išbuvo iškart ilgiau 3 val., be to, sėdėdamas šalia jos, glostydamas jos veidelį, bučiuodamas ir laimindamas ją lankė ir kitas dvi dienas, o trečią dieną ji mirė.

F. J. Haas mokė: „Mokėkite atleisti, susitaikyti, nugalėkite blogį gerumu. Atleidimas gimdo meilę ir reikia daug atleisti, kad būtų daug meilės". „Pats tikriausias į laimę kelias — daryti kitus laimingais!" „Mylėti žmones! Ir kuo dažniau tą meilę rodysime, tuo ji labiau stiprės". To jis mokė visu savo gyvenimu. Ir nežiūrint, kad visą gyvenimą gyveno ne sau, bet kitiems, nežiūrint į nuolatinį fizinį ir dvasinį darbą, 73 metų amžiaus F. J. Haas buvo žvalus ir tik atsitiktinai užsikrėtęs karbunkulu,[3] buvo sustabdytas nuo savo veiklos. Mirtį pasitiko

---

[3]. **Karbonkules** — piktybinė odos votis.

tokiu pat giedrumu, su kuriuo gyveno. Jo veidas švietė ramybe ir gerumu. Jis ne tik nesiskundė savo skausmais, bet nė žodžio nepasakė apie save, nei apie savo ligą.

Jausdamas išsiskyrimą, F.J. Haas ypatingai rūpinosi savo nelaimingaisiais. Jis rašė palikimo prašymus, kaip žmogus išsiruošęs į tolimą kelią ir buvo nesudrumsčiamai ramus. Tik kartą pasakė savo draugui gyd. Poliui: „Aš niekada netikėjau, kad žmogus gali pakelti tiek skausmų..." Kai pajuto, kad mirtis visai prisiartino, paprašė atidaryti duris ir visiems, kas nori, leisti su juo atsisveikinti. 1853 rugpjūčio 29 d. (nauju stilium), jo tyra siela iškeliavo pas gerąjį Dievą. Kūnas liko nepaliestas gedimo iki pat laidotuvių, įprasta gera šypsena sustingo jo lūpose. Laidotuvėse dalyvavo 20,000 žmonių ir karstą nešė ant rankų iki pat kapinių. Našlaite likusi minia graudžiai verkė. Užklausus stačiatikių šventikams metropolito, ar galima už jį kataliką melstis, šis atsako: „Ne už jį, o į jį reikia melstis!" Iškilmingos pamaldos vyko visose šventyklose. Jo meilės maskviečiai iki šiandien nepamiršo — kapas skendo gėlėse. Rusai jį vadina — mūsų Fiodor Petrovič! Meile jis visiems tapo savu. Ant kapo iškilo paminklas, rausvo marmuro rutulys, virš kurio kryžius, aplink paminklą tarp stulpelių kabo jo palengvinti antrankiai. Apačioje paminklo (įrašas paminkle: vardas pavardė, citata iš Evangelijos — lotynų kalba) rusiškai „Skubėkite daryti gerą!"

Grįšiu prie nutraukto pasakojimo. Taigi, padėkojusi F. J. Haas'ui už jo atsiliepimą į mano prašymą, ėjau miesto sodeliu link cerkvės, kur turėjau susitikti pažįstamus. Į mane takučiu ėjo vyras. Kai priartėjo, sulėtino žingsnius ir sustojęs nustebęs nužvelgė mane nuo galvos iki kojų. Ėjau vienplaukė, be jokių užsimaskavimų. Vos man pro jį praėjus, čia pat apsisuko ir ėmė sekti iš paskos. Pagreitinau žingsnius, jis taip pat. „Nejaugi

atpažino? Kad tik suspėčiau perspėti pažįstamus, kad manęs nelauktų ir neturėtų nemalonumų", — mąsčiau skubėdama į cerkvę.

Ačiū Dievui cerkvė buvo pilnutėlė žmonių, vyko pamaldos. Įsimaišiusi į žmonių minią, apsirišau skarele, užsivilkau megstuką, visa tai turėjau su savimi. Pasisekė ir pažįstamus perspėti, o pati pasitraukiau nuošaliau, prie šoninių durų, kur pasienyje stovėjo žemi suoleliai ir ant jų sėdėjo senutės. Cerkvė pilna maldininkų. Po kurio laiko pastebėjau du jaunus vyrus įdėmiai apžiūrinėjančius visus esančius cerkvėje. Buvo aišku, kad kažko ieško. Pasivedžiau Dievo valiai „*Fiat* (Aš pasiruošusi)!" Priešais mane Vladimiro Švč. Motinėlės ikona (paveikslas). Šmėkštelėjo mintis: „Jei šiandieną manęs neareštuos, tas reikš, kad Švč. Motinėlė nori, jog rašyčiau prisiminimus". Du vyrai pamažu artėjo ir jų akys įdėmiai įsisiurbdavo į kiekvieną veidą. Tuo momentu už mano nugaros sėdėjusi senutė atsistojo išeiti, o aš atsisėdau į jos vietą, ant žemo suolelio, šalia kitų senučių. Palenkiau galvą, ant kaktos užsitraukiau skarelę. Senutės rolė ne kartą mane gelbėjo... Priešais mus mūru stovėjo žmonės. Tie jauni vyrai tikriausiai į sėdinčias prie sienos senutes ir dėmesio nekreipė, nes cerkvėje sėdi tik visiškai seni ir ligoniai, suolelių nedaug ir vietas užsiima prieš pamaldas. Dėkoju Dievui ir Švč. Motinėlei.

Kiekvienoje šventovėje jautiesi patekęs į dangaus prieangį, taip gera širdyje. Nepastebėjau kaip baigėsi pamaldos. Ėmė žmonės skirstytis. Padėjau šalia sėdinčiai senutei atsistoti ir ją lydėdama, kartu su žmonių minia, išėjau pro šalutines duris. Šventoriuje ėjau prie pat cerkvės sienos, pasilenkusi, kalbėdama su senute. Ją palydėjau ir įsodinau į autobusą. Mes ėjome kitu keliu ir kryptimi, nei atėjau. „Uodegos" — seklio nesimatė. Sugrįžus namo, tuoj pat sėdau rašyti prisiminimus. O kai

sutikau pažįstamus, tada buvusius cerkvėje, jie man pasakė, kad pirmą kartą matė taip grubiai apžiūrinėjant žmones ir labai bijojo, kad mane gali atpažinti...

DĖL IŠTIKIMYBĖS TIESAI

Kiek vėliau, gerasis Dievas leido susitikti su Vladu Lapieniu, tuo metu besislapstančiu nuo KGB. Nežiūrint savo 79 metų amžiaus, visada buvo kupinas energijos ir krikščioniško optimizmo. Daug dirbo visai negailėdamas savęs. Vladas Lapienis, kaip ir kiti mūsų tautos sąžinės kaliniai su džiaugsmu kenčia dėl Dievo ir Tėvynės, o tai yra ypatingo išrinkimo ženklas. Testiprina Visagalis visų sąžinės kalinių jėgas sunkiame, bet garbingame Gulago kančių kelyje!

Turėjau laimę pamatyti ir išsikalbėti su didžiuoju mūsų tautos kankiniu Petru Paulaičiu, kuris už meilę ir ištikimybę Dievui ir Tėvynei iškalėjo 35 metus sovietiniame Gulage. Tik įsimąstykime: 35 metai viršžmogiškų kančių, pažeminimo, nužmoginimo! Bet visa tai jo dvasios nepavergė, neveltui šv. Rašte pasakyta: „Tiesa jus padarys laisvus!" Petras Paulaitis liko kūdikiškai giedras, o jo nuolankumas ir meilė visiem, net priešams, jaudino iki ašarų. Neveltui net čekistai jį vadino moralinio tyrumo etalonu. P. Paulaitis — neeilinis Dievo malonės stebuklas! Kai jau baigėsi 35 metai kančių Gulage vienas aukšto rango čekistas paklausė, ar jam negaila tų 35 iš jo gyvenimo išbrauktų metų? Į tai ponas Petras (kaip jį kaliniai vadino), atsakė: „Man gaila tik vieno, kad būdamas mažos tautos — Lietuvos sūnus, nesugebėjau apginti jos laisvės nuo daug skaitlingesnių sovietų okupantų..."

Gulage visų tautybių ir įsitikinimų geros valios kaliniai seniai lenkėsi prieš jo moralinę didybę ir žmogišką šilumą — mokėjo pasidalinti paskutiniu duonos kąsniu su karceriuose išsekintais kaliniais, kiekvieną paguosti, išklausyti, sustiprinti. Kitų tautybių sąžinės kaliniai šventai pavydėjo mums, lietuviams, kad ponas Petras ne jų tautietis. Kai perkelti iš vieno į kitą konclagerį kaliniai susitikdavo, tai pirmiausia klausdavo, kaip gyvena, ar sveikas ponas Petras, o tik po to, apie savus tautiečius. Jauni kaliniai, kaip ukrainietis Zorian Popadiuk, gerbdami poną Petrą, konclageryje išmoko lietuvių kalbą. Iš nutrėmimo Zorianas gražia lietuvių kalba parašydavo man laiškus. Tas gražios dvasios jaunuolis, po devynių Gulago kančių metų, nežiūrint, kad kalinamas susirgo plaučių TBC ir nutrėmime dalį plaučių pašalino, vėl „dosnios" KGB rankos buvo apdovanotos 15 metų nelaisvės vien už tai, kad liko ištikimas Tiesai. Zorian Popadiuk dabar kalinamas Uralo 36 konclageryje kartu su mūsų didž. Gerb. kunigu Alfonsu Svarinsku. Čia pat, jau trečią kartą nuteistas, kali ukrainiečių sąžinės kalinys Ovsienko Vasil Vasiljevič. Zoriano motina, nepakėlusi pakartotino priverstinio išsiskyrimo su vienturčiu sūnumi, mirė. Amžiną atilsį ir džiaugsmą suteik jai, Viešpatie! O mes visi, darykime viską, ką galime, kad palengvintume žmogaus protui neįsivaizduojamas sąžinės kalinių kančias sovietiniame Gulage.

Dabar su Gerojo Dievo pagalba pasistengsiu atkurti tai, apie ką man pats Petras Paulaitis, sugrįžęs iš sovietinio Gulago pasakojo.

Nacių okupacijos metais P. Paulaitis mokytojavo Jurbarko gimnazijoje, dėstė lotynų kalbą. Jis kartu su savo mokiniais redagavo pogrindinį laikraštį ir antifašistinius atsišaukimus. Kartą į mokytojų kambarį atėjo gestapininkai. Jie įsakė

mokyklos direktoriui nuvesti juos į tą klasę, kurioje dirbo ponas Petras. Tai išgirdusi jauna mokytoja, taip pat buvusi mokytojų kambaryje tiesiausiu keliu, per kitas klases, nubėgo perspėti Petrą Paulaitį, kad gestapas jo ieško. Direktorius nekviestus svečius tyčia vedė gaišdamas ir tolimiausiu keliu. Abu norėjo padėti ponui Petrui pabėgti. O ponas Petras pagalvojo, kad jeigu gestapas jo neras klasėje, įtarimas kris ant mokytojos ir direktoriaus. Nenorėdamas jiems nemalonumų, pasiliko klasėje, tikėdamasis, kad greit turi būti pertraukai skambutis ir suspės dingti. Deja, gestapininkai į klasę atėjo prieš skambutį ir liepė jam kartu su jais eiti. Ponas Petras paprašė, kad leistų į mokytojų kambarį nunešti iš mokinių surinktus sąsiuvinius, tikėdamas nepastebimai, kartu su sąsiuviniais palikti ir kišenėje esančius atsišaukimus. Nueiti leido, bet atsišaukimų palikti nepavyko. Jį visą laiką įdėmiai stebėjo.

Išsivedę iš mokyklos, įsodino į mašiną. Kurį laiką pavažinėjo Jurbarko gatvėmis, o po to nuvažiavo pas p. Paulaičio įskundėją, už miesto. Kai privažiavo išdaviko sodybą, vienas iš gestapininkų išlipo ir nuėjo pas jį. Kiti liko mašinoje saugoti pono Petro. Lauke lynojo, drėgna ir šalta. Areštuotasis pasiprašė trumpai išlipti iš mašinos, norėdamas šalia jos užkasti atsišaukimus. Išlipti leido ir net jo nelydėjo. Bėgti nebuvo kur, aplinkui lygūs laukai. Prasklaidęs ant kelio molio tyrę viską užkasė ir įlipo atgal į mašiną, nes pasigedę ėmė jį šaukti. Netrukus sugrįžo išėjęs gestapininkas. Įjungė mašinos motorą, bet ratai sukosi molyje ir mašina nejudėjo iš vietos. Belaviruojant ratai užkliudė „slėptuvė" ir visus atsišaukimus išmetė ant kelio. Gestapininkai pamatė ir paėmė. Visiems buvo aišku, kad juos užkasė ponas Petras. Dabar šalia žodinio skundo buvo ir įkaltis...

Kai mašina išsikapstė iš klampaus molio, parvežė į jo butą

kratai. Ponas Petras gyveno antro aukšto kambarėlyje, o pirmame aukšte turėjo kambarį svečiams priimti ir apnakvindinti. Į tą svečių kambarį jis ir atvedė gestapininkus, kurie, žinoma, kratos metu čia jokių įkalčių nerado. Kratos metu ir jo kambarėlyje įkalčių nebebuvo, bet to ponas Petras nežinojo. O buvo taip: jo mokiniai, kai tik gestapas jį išsivežė, išbėgo iš mokyklos ir kopėčiomis užlipę per langą į jo kambarėlį viską, kas gestapą domino, išnešė ir paslėpė. Po kratos ponui Petrui liepė šilčiau apsirengti, bet jis nenorėdamas parodyti savo kambarėlio išvažiavo tik su kostiumu. Vežė ilgai, sutemo. Po kiek laiko kryptį pakeitė, suprato, kad gavo įsakymą jį atvežti į Kauną.

Pakeliui sustojo nedideliame miestelyje. Čia turėjo areštuoti dar vieną lietuvį. Policijos raštinėje paliko poną Petrą, saugomą vieno ginkluoto kareivio, o visi kiti, užsakę vidurnakčiui gerą vakarienę su išgėrimu, išvažiavo. P. Paulaitis buvo labai sušalęs. Tai pamačiusi policijos viršininko žmona — mokytoja, atnešė jam karštos arbatos ir užkandos. Kai ji ragino užkąsti, jis tyliai pasakė: „Jūs turite man padėti pabėgti..." Pamatęs, kad mokytoja labai sumišo, paaiškino jai: „Jums nieko nereikia daryti. Noriu tik, kad jūs žinotumėte, jog bandysiu bėgti". Čia ir tebuvo vienintelė galimybė tai padaryti. Kelyje į Kauną daugiau niekur nebesustos. Iš kiemo raštinės langai buvo uždaryti langinėmis, bet duris mokytoja paliko praviras. Ji atnešė vaišių ir poną Petrą saugojančiam kareiviui. Pro praviras duris matėsi koridorius ir dvejos durys, vienos į valgomąjį, kitos — į virtuvę. Moterys ruošė vakarienę, dengė stalą. Gestapininkai sugrįžo pikti, žmogus, kurį turėjo areštuoti, pasislėpė, matyt kas nors jį perspėjo... Visi susėdo prie gausiai apkrauto stalo vakarieniauti. Valgė, gėrė, pamažu nuotaika pasitaisė. Pagaliau ruošdamiesi išvažiuoti pakėlė taures už šeimininkę. Tada

mokytoja, garsiai pareiškusi, kad už ją visi turi išgerti, įbėgusi į raštinę išsivedė į valgomąjį kareivėlį, saugojusi poną Petrą. Jiems iš paskos išėjo ir ponas Petras, tik ne į valgomąjį, o per virtuvę į kiemą... Kol gestapininkai atsipeikėjo ir išlindo iš užstalės, Petras Paulaitis, Dievui padedant, nakties tamsoje perlipo aukštą tvorą ir daržu nusiriteno tolyn. Išbėgę gestapininkai įjungė savo mašinos prožektorius, ėmė šaudyti, tik matyt nesiorentavo, į kurią pusę ponas Petras pabėgo. O jis vis ridenosi daržais tolyn nuo policijos ir bešaudančių gestapininkų. Tik kai viskas nurimo, atsistojo ir laukais ėjo visą naktį.

Ankstų rytą priėjo kažkokią gyvenvietę. Pasibeldė į nuošaliai stovinčio namelio langą. Išėjusio šeimininko paprašė leisti jam sušilti ir išsidžiovinti rūbus, nes buvęs svečiuose, išgėrė ir pasiklydo... Namelyje gyveno gausi šeima, visi dar miegojo ir kambaryje nebuvo vietos nei praeiti. Jam parodė netoli dailią sodybą: „Ten gyvena dviese ir jus tikrai priims". Ponas Petras burbtelėjo: „O gal ten gyvena nacistams parsidavę žmonės?!" „Tokių mūsų kaime nėra!" — garantavo šeimininkas. Nurodytame vienkiemyje poną Petrą tikrai labai nuoširdžiai priėmė. Sočiai pavalgydinę, davė poilsiui atskirą kambarį, o jo rūbus išvalė ir padžiovę prieš besikūrenančią krosnį. „Užmigti, nors buvau labai pavargęs, nesisekė, — pasakojo man ponas Petras, — vis atrodė, kad mane vejasi..." Kiek pailsėjęs, susiruošė eiti. Šeimininkams pasisakė, kad pabėgo iš Gestapo. Jie gi prašė pas juos ilgiau pabūti, nes kaime ramu. Ponas Petras skubėjo dar ir dėl to, kad norėjo jurbarkiečiams pranešti, jog jau laisvas, kad jo neieškotų ir patys neįkliūtų. Šeimininkas palydėjo jų laukų takeliu, kelionei įdėjo maisto ir pinigų, paaiškino kaip toliau eiti, neišeinant į vieškelį ir pas ką galima pernakvoti. Visi kelyje sutikti žmonės labai nuošir-

džiai padėjo, o vieni jam net arklį davė, kad greičiau Jurbarką pasiektų. Tą arklį sutarė palikti netoli Jurbarko, pas pažįstamus. Bet kai ten nujojo, geri žmonės pono Petro neleido eiti į miestą, o patys pranešė apie jį artimiesiems. Dirbdamas pogrindyje Petras Paulaitis išgyveno visą nacių okupacijos metą. Daug žmonių, rizikuodami laisve ir gyvybe, dirbo su juo kartu ir jam padėjo. Juos visus su meile ir dideliu dėkingumu prisiminė. Stebėjausi nuostabiai šviesia pono Petro atmintimi ir labai gaila, kad nesugebėjau visko smulkiau įsiminti...

Kai sovietiniai Maskvos okupantai antrą kart užgrobė Lietuvą, ponas Petras pogrindžio reikalais buvo išvykęs į Vokietiją. Aiškiai suprasdamas, kad raudonieji kaip ir rudieji okupantai nepasigailės laisvę mylinčių lietuvių, sugrįžo į Lietuvą. „Negalėjau kitaip. Mokiau kovoti su neteisybe ir privalėjau savo gyvenimo pavyzdžiu tuos žodžius patvirtinti, nors dėl to tektų ir žūti", — pasakojo ponas Petras. Labiausiai jis gailėjosi savo mokinių, žinodamas, kokie išbandymai jų laukia. Raudonieji okupantai, išviję ruduosius, patys „pamiršo" iš Lietuvos išeiti... Prasidėjo baisus teroras. Apie tai parašyta daug knygų. Bolševikai pirmiausia sunaikino visus kovojusius su fašistais, nes laisvę mylintys visiems okupantams didžiausi priešai. Po to sovietinio teroro aukomis tapo šimtai tūkstančių dorų, mąstančių, mylinčių Dievą ir Tėvynę žmonių. Buvo planas kiek kokiame rajone išvežti į Sibirą sunaikinimui šeimų ir tas planas kas dieną augo... Apie tai rašo sovietinis rašytojas knygoje *Kasdienės mūsų duonos,* kuri iš rusų yra išversta į lietuvių kalbą.

Petras Paulaitis vėl dirbo pogrindyje, redagavo Lietuvoje labai populiarų laikraštį *Laisvės varpas.* Jame buvo daug stiprinančių, paguodžiančių žodžių sovietų kankinamiems lietuviams. Kartu su ponu Petru dirbo du jo buvę mokiniai,

kuriuos labai vertino ir mylėjo. Spėjo išleisti 116 laikraščio numerių. Slėptuves karts nuo karto keisdavo ir viskas ėjo sklandžiai, kol sovietams parsidavusio išdaviko — gyd. Juozo Albino Markulio — „Erelio" buvo išduoti. Ponas Petras, tam pačiam vargšui išdavikui taip neseniai buvo išgelbėjęs gyvybę. Tai įvyko, kai partizanai vienoje sodyboje susitiko su KGB informatoriumi J. Markuliu. Tuo metu jau daugelis partizanų įtarinėjo Markulį kaip išdaviką, nes įtakingesnieji, susitikę su Markuliu greit būdavo areštuojami. Tų faktų buvo tiek daug, kad tą naktį susitikimo metu, kai Markulis užmigo, partizanai norėjo jį kaip parsidavusį sovietiniams okupantams išdaviką nušauti. Tuo labiau, kad vakare su juo besikalbant, aiškiai išryškėjo jo dviveidystė. Partizanai, labai gerbdami Petrą Paulaitį, atsiklausė jo nuomonės. „Kol 100% neįsitikinsime jo kaltumu, žudyti negalima", — pasakė jis. Taip ir liko Markulis gyventi ir tęsti judošišką darbą, parduodamas savo brolius ir seses baisiausioms kančioms ir mirčiai. Tebus jam Gerasis Dievas gailestingas ir teneištiks jo Judo dalia! Ponas Petras iš visos širdies jam ir kitiems budeliams atleido. Jis mano, kad vargšą J. Markulį KGB morališkai išprievartavo, paversdami savo informatoriumi. Nacių okupacijos metais jis kurį laiką padėjo Petrui Paulaičiui slapstytis. Todėl kilnioje pono Petro širdyje tebuvo vien nuoširdi užuojauta ir noras, kad gerajam Dievui padedant, apgailėjęs praeitį vėl taptų žmogumi. Pasimelskime visi ta intencija. Ačiū!

Areštavo poną Petrą 1947 m. vieno gero lietuvio troboje, naktį. Tam lietuviui vien už tai, kad priėmė pakeleivį pernakvoti, sovietiniai „vaduotojai" atseikėjo 25 metus katorgos Sibire... Areštavę poną Petrą, pirmiausia parodė KGB garaže numestus, neatpažįstamai sužalotus ir apdegintus su juo dirbusių pogrindyje mokinių lavonus. Liepė atpažinti kas jie tokie. „Taip

norėjosi puolus ant kelių juos išbučiuoti, turėjau labai valdytis, kad neišduočiau kas vyko mano širdyje ir nuduoti, kad jų nepažįstu..." — pasakojo su ašaromis akyse ponas Petras. Nuo tų baisių įvykių praėjo beveik 40 metų, bet gili žaizda pono Petro širdyje tebekraujavo. „Kodėl ne aš, o tie dori, gabūs vaikinai, savo gyvenimo pavasaryje, turėjo žūti?!" O kiek tokių kilnių, nekaltų aukų priglaudė Lietuvos ir Sibiro žemelė, kas suskaičiuos? Viena tikra, kad kankinių kraujas ne veltui pralietas, jų auka padeda ir šiandieną geros valios lietuviams nepaklysti sovietinio melo ir teroro naktyje. „Mes klausome kankinių šauksmo iš Anapus ir silpni lengvai pakelia milžino naštą". Tai melskimės kartu su poetu:

Kuris žuvai po ratais pastūmėtas,
Kurs buvau nukankintas naktyje,
Kuris žuvai taigoj, nenugalėtas, —
melski už mus!

Žiūrėjo ponas Petras į sužalotus jaunuolių kūnus ir tylėjo. Tuos jaunuolius stribai rūsyje apmėtė granatomis, nes jie nepasidavė ir neišlipo viršun. Jaunuoliai dar spėjo sudeginti svarbius slaptus dokumentus, kad jie nepakliūtų į okupantų rankas. Tokiems jaunuoliams, dvasios milžinams, tebus amžina šlovė ir mūsų visų meilė!

O pono Petro kančių kelias tik prasidėjo. Pusę metų beveik kas naktį, spardė, daužė ir kapojo jo kūną taip, kad visas sutino, nebegalėjo apsirengti, bet jis tylėjo. Nė vieno vardo neištarė kruvinos ir nuo troškulio supleišėjusios jo lūpos... Vieną dieną, nuo kankinimų ir skausmo aptemusia sąmone, ponas Petras nutarė nusižudyti. „Juk vis tiek mane nukankins, o kaip baisu, jei praradęs sąmonę ką nors išduosiu... Prasitarsiu... Geriau tuoj mirti". Kameros lango rėmuose surado laisvai įkaltą vinį, ją išsitraukė ir buvo pasiryžęs vakare ja perrėžti sau venas.

„Tik staiga sąmonė nušvito: juk aš tikiu Dievą. Žudytis negalima! Verkdamas sukalbėjau, Tikiu Dievą, Tėvą Visagalį..., ir pasivedžiau Jo valiai. Į širdį sugrįžo ramybė, o vinį įkišau atgal į lango rėmus..." — pasakojo su ašaromis akyse man ponas Petras. „Ir Dievas manęs niekada neapleido. Jis visada stiprino mane, Jam esu už viską dėkingas!" Sovietiniai budeliai matydami, kad kankinimais pono Petro nesulaužys, nuteisė jį 25 m. kalėti Gulage ir išvežė į Sibiro gilumą.

Sovietiniuose konclageriuose sekė 10 metų žmogaus protui neįsivaizduojamų kančių. Kas metai mirdavo tūkstančiai išsekintų kalinių, o į jų vietą vežė ir vežė naujas išsekimo mirčiai pasmerktas aukas. Šaltis, badas, neįmanomai sunkus darbas — tiesė geležinkelio bėgius, kriminalistų siautėjimas, kurie dėl pramogos žudydavo politkalinius, gyvenimą pavertė tikru pragaru. Mirtis kas dieną žiūrėjo į akis. Bet ponas Petras tame sovietiniame pragare liko gyvas, o 1957 m. jis buvo amnestuotas. Sugrįžo į Lietuvą, tik atsigauti nespėjo. Čekistai pamatę, kad visos tos kančios nesulaužė jo ištikimybės Tiesai, vėl po kelių mėnesių areštavo, nuteisė 10 metų, prie jų pridėdami dar ir 15 amnestuotų metų. Žodžiu, išleido tik tam, kad prie 25 pridėtų dar 10 metų!

O Gerasis Dievas Juo pasitikinčiųjų neapleidžia. Dievui padedant, Petras Paulaitis, kaip galingas ąžuolas, užgrūdintas audrų, per visus 35 Gulago kančių metus ne tik pats nepalūžo, bet glaudė ir stiprino visus šalia jo esančius kalinius. Su visais jis dalinosi neišsekančia meile, paskutiniu duonos kąsneliu. Jo dvasios didybė žavėjo visus, o ypač jaunus kalinius. Vienas iš jų, šešerius metus kartu su ponu Petru kalėjęs Mordovijoje, man pasakojo: „Negalėjau net įsivaizduoti, kad tokie žmonės gali gyventi. Mačiau daug kino filmų su fantastiniais herojais, bet ponas Petras juos visus praaugo visa galva..." Taip kalbėjo ne

lietuvis ir ne katalikas... Pasakojusio apie poną Petrą jaunuolio veidai degė, akyse spindėjo susižavėjimas ir aš pagalvojau, kokią dvasios jėgą ir grožį turi turėti daugiau kaip 30 metų kankintas Gulago pragare 75 metų amžiaus žmogus, kad taip sužavėtų jaunimą?! Toks buvo ir dabar yra amžinybėje visų mylimas ponas Petras! O baigdamas savo 35 metų kančių kelią Mordovijoje ponas Petras rašė: „Tik vienam Dievui žinomas kančios reikalo kelias ir ačiū Jam, kad leidžia ir teikia jėgų žmonėms tuo keliu eiti". Belieka žemai nulenkti galvas ir nutilti. Po to padėkoti Dievui už tokius dvasios milžinus.

Po 35 metų Gulago, 1982 m. rudenį, Petrą Paulaitį atvežė į Vilniaus KGB rūsius. Čia jį kagebistai perspėjo, kad nebandytų rašyti prisiminimų, nes tuoj pat dingsiąs be žinios... „Žinau jūsų darbelius, taip prieš metus nužudėte kun. Bronių Laurinavičių, nukankinote visą eilę kunigų ir kilnių lietuvių, galite ir mane čia pat nužudyti ..." Kagebistai ėmė šaukti, kad nutiltų, neleisdami ponui Petrui baigti kalbėti. Tuojau pakeitė kalbos temą, ėmė klausinėti kur norįs apsigyventi, ką aplankyti.

Bijodami išleisti su konclagerio uniforma — šimtasiūlę, pervilko kostiumu ir nuvežė į parduotuvę. Čia aprengė jį nuo galvos iki kojų, žinoma, už pono Petro Gulage uždirbtus pinigus. Ponas Petras šyptelėjo: „Čekistai siūlė pirkti užsienietišką kostiumą, esą jis geresnės kokybės nei sovietinis..." Po to vėl parvežė į KGB rūsius. Po kurio laiko, kiek pavežioję po Vilnių, nuvežę į autobusų stotį. Bilietas Šakių link jau buvo nupirktas. KGB rūsiuose ponas Petras buvo išsitaręs, kad nori aplankyti Šakių rajone gyvenančius giminaičius. Į autobusų stotį atlydėjęs čekistas įsodino poną Petrą į autobusą, bet pats neįlipo.

„Buvo taip neįprasta, kad štai, po 35 metų vergijos važiuoju ne kareivių ir šunų saugomas, bet vienas ir ten, kur pats noriu"... — pasakojo ponas Petras. Kartu autobuse važiavusieji

žmonės nė nepagalvojo, kad kartu su jais važiuoja didysis Lietuvos kankinys ir didvyris. Jis buvo toks kuklus, tylus ir paprastas. Gal tik džiaugsmo ašaros, riedančios per skruostus, galėjo išduoti jo sielos būseną... Deja, kaip dažnai mes jų nebenorime pamatyti, užsidarę egoizmo kiaute...

Aplankęs gimines ir kelis pažįstamus, ponas Petras apsigyveno Kretingoje. Kas sekmadienį ir šventadienį labai susikaupęs dalyvaudavo šv. Mišių aukoje, priimdavo šv. Komuniją. Visada ir visur buvo labai kuklus ir paprastas. Ir nors skausmų bangos, jau kitokio pobūdžio nei Gulage, tebedaužė jį, mokėjo išlaikyti sielos giedrą ir ramybę. KGB pavyko užnuodyti paskutines jo gyvenimo dienas, bet nepavyko sutrypti jo žmogiškos didybės ir kilnumo. Kartą ponas Petras man išsitarė, kad Gulage jam buvo kur kas lengviau, nei dabar tariamoje laisvėje... Jis nuoširdžiai pasidalino savo sunkumais, išgyvenimais ir rūpesčiu surasti išeitį iš padėties, neįskaudinant žmonių.

Apie jo meilę ir atlaidumą net šmeižikam geriausiai parodo šis atsitikimas. Pono Petro aplankyti Kretingoje atvažiavo jaunas vyras, kurį laiką buvęs su ponu Petru Mordovijos konclageryje. Jį Petras Paulaitis kaip sūnų globojo, maitino, stiprino. Susitikimas buvo džiugus. Bet štai, po kurio laiko, sovietiniame Lietuvos laikraštyje pasirodo ilgas, šlykštus, šmeižikiškas, kagebistų stiliumi parašytas straipsnis apie pono Petro praeitį, o po tuo straipsniu jo buvusio Mordovijoj globotinio parašas. Kaip į tai reagavo ponas Petras? „Jei aš jį susitikčiau, apkabinčiau ir verkdamas maldaučiau: neik tuo melo keliu, nes jis tave pražudys..." P. Petrui rūpėjo tik nelaimingojo, KGB pavergto, jauno žmogaus ateitis...

Kai norėdavo pasiklausyti „Laisvos Europos" ar Vatikano radijo programų ir dėl zirzeklių trukdymo nieko negalėdavo girdėti, su giedriu ramumu sakydavo: „Mums liko tik viena —

privalome stengtis būti geresniais!" Ponas Petras buvo įpratęs bet kokį blogį nugalėti gerumu. Kankinamas ir niekinamas mokėjo atleisti ir mylėti, todėl ir liko nugalėtoju!

Užgęso ponas Petras 1986 vasario 19 d., kaip žvakė ant altoriaus, tyliai besiaukodamas už kitus iki mirties. Buvo gimęs 1904 birželio 29 d. Jis man išsitarė, kad meldžia Gerojo Dievo leisti jam mirti kaip bitelei, skrendant, besidarbuojant, kad nebūtų kitiems našta. Iki paskutinio momento, trumpo prieš mirtinio atsikvėpimo, darbavosi ir pats save aprūpindavo. Ne tik save, bet ir kitiems patarnaudavo, apnakvindindavo, pavaišindavo. Mane ne kartą vaišino savo darželyje išaugintais ridikėliais ir kitomis daržovėmis. Gerasis Dievas išklausė jo maldos ir pasikvietė jį į amžiną džiaugsmą, kur mirties, nei dejavimo, nei skausmo daugiau nebebus. Jo didelės, tiek daug gero žmonėms dariusios ūkininko rankos, kurios ir Gulago pragare augino gėles, sustingo ant krūtinės amžinam poilsiui. Jos spaudė prie širdies rožančių ir nepriklausomos Lietuvos trispalvę juostą, — už tai buvo paaukotas visas pono Petro gyvenimas. Sklidinas giedros ir ramybės užmigusiojo Viešpatyje veidas tarsi bylojo: „Esu labai laimingas, nes už Dievą ir Tėvynę atidaviau visą savo karštos širdies nepadalytą meilę".

— Ilsėkis Viešpaties ramybėje ir džiaugsme per amžius, mūsų mylimas broli Kristuje, ir melsk už mus, kad nors truputį savo dvasia būtume į Tave panašūs!

Nenurimo tik vargšai kagebistai ir jų agentai. Net po mirties velionį persekiojo, stengėsi pakenkti, gąsdino kunigus, kad nedrįstų su religinėmis apeigomis laidoti; Kretingos ir apylinkių gyventojus, kad nedalyvautų laidotuvėse, o mokinių, laidotuvių dieną, net iš mokyklos neišleido... Nežiūrint visų tamsos jėgų pastangų, velionio karstą, skendintį gėlėse, žmonių minia atlydėjo į Kretingos bažnyčią. Susirinko žmonės pagerbti ir

pasimelsti prie Tautos didvyrio ir kankinio iš visų Lietuvos kampelių. Susirinko nepaisydami galimų nemalonumų ir persekiojimų, nes meilė nugalėjo baimę... Bažnyčioje laidotuvių apeigas atliko kun. L. Šarkauskas, o klebonas kun. Bronius Burneikis tik išpažinčių klausė. Tik už tai buvo vėliau iškviestas į Vilnių pas įgaliotinį Anilionį aiškintis dėl a.a. Petro Paulaičio laidotuvių. O Telšių vyskupas Antanas Vaičius buvo priverstas raštu garantuoti, kad tokie „nusikaltimai" nepasikartos...

Po gedulingų pamaldų, velionį mylintys žmonės, nepabūgę visur įžūliai šmirinėjančių kagebistų, palydėjo jo karstą su palaikais į Kretingos naująsias kapines. Netoli kunigų kapų iškilo naujas kuklus kapo kauburėlis. Velionio Petro Paulaičio kūną priglaudė prie savo širdies taip labai jo mylėta Lietuvos žemelė. Ponas Petras savo dvasia buvo tikras kunigas, nes ištisas jo gyvenimas buvo skausminga auka už mūsų visų šviesesnę ateitį. Prisimena pono Petro žodžiai: „Su džiaugsmu dar 35 metus kentėčiau sovietiniame Gulago pragare, kad nors kelių Lietuvos jaunuolių širdyse neužgęstų meilė Dievui, Tiesai ir Tėvynei!"

Praėjus dviem mėnesiams po laidotuvių, aplankiau a.a. Petro Paulaičio kapą. Buvo graži, saulėta diena, čiulbėjo paukšteliai, bet pūtė labai stiprus vėjas. Ant pono Petro kapo žaliavo rūtelės, žydėjo įvairiaspalviai žiedai, o tarp jų stovėjo gėlių krepšelis, nuo kurio rankenėlės ant kapo buvo nuleistas geltonas, žalias ir raudonas kaspinas. Nepriklausomos Lietuvos trispalvė dengė ir pono Petro palaikus. Nuostabu, kad pikta čekisto ranka jų nenuplėšė... Meilė nugalėjo neapykantą! Uždegiau žvakutes, susikaupiau maldai. Nežiūrint stiprių vėjo proveržių, žvakutės sudegė iki galo. Uždegtos ant kitų kapų bematant užgesdavo... Sunku buvo atsisveikinti ir išeiti...

— Ačiū Tau, broli Petrai, už paliktą šviesų gyvenimo aukos pavyzdį, už didžią kilnios širdies meilę, ačiū Tau visų žmonių vardu! Ilsėkis Dievuje ir melskis už mus!

Baigdama noriu pateikti kelias sąžinės kalinių laiškų citatas.

Gintautas Iešmantas savo laiške iš nutrėmimo rašo:

„...Petro Paulaičio likimas virtęs legenda. Man daug pasakojo **Zorian Popadiuk, kuriam didelį poveikį padarė Velionio** dvasios jėga, Tėvas Alfonsas Svarinskas, o prieš tai ir kiti kaliniai. Nieko nepadarysi, gamtos dėsniai nepermaldaujami. Bet tauraus gyvenimo palikta šviesa niekuomet neužgęsta, padeda gyviesiems jų darbuose ir siekimuose. Velionio kelias buvo nepalyginamai sunkus. Ir reikia stebėtis su kokiu tvirtumu jisai jį praėjo. O priglaudė išsiilgtoji gimtoji žemė. Ir tai yra galbūt šiokia tokia paguoda".

* * *

Armėnas Pazuir Airakian, kartu su velioniu ilgus metus kalėjęs Mordovijoje, rašo iš Irkutsko nutrėmimo: „...Apie Pono Petro mirtį žinau. Guodžiuosi, kad tai atsitiko ne ten (ne Mordovijoje, — mano pastaba). Amžiną Jam atilsį suteik, Viešpatie! Jo atvaizdas amžinai išliks mano širdyje (kitaip tiesiog neįmanoma)".

* * *

Ukrainiečių rašytojas Mikola Rudenko rašo iš Altajaus nutrėmimo: „...Kažkaip aš net nepajaučiau didelio skausmo, sužinojęs apie pono Petro, Kazimiero sūnaus, mirtį — jis užmigo, jam priklauso poilsis po iškentėtų kančių. — Dieve, ar yra pas

Tave kankinių, didesnių už jį? Jis užsitarnavo, kad jį gerbtų kaip šventąjį".

* * *

Užbaigsiu prisiminimus malda už Tėvynę. Ją ponas Petras ir Lietuvos partizanai kasdien kalbėdavo. Sugrįžęs iš Gulago, ją ponas Petras man padiktavo:

— Dieve, kurs leidai tautas ir įdiegei joms laisvės troškimą, grąžink prašome ir mūsų Tėvynei laisvės dienas. Tegul tie bandymai, kuriuos Tu leidai mūsų šaliai, nebūna jos pražūčiai, bet greitesniam jos prisikėlimui ir didesnei mūsų dvasios gerovei.

Laimink, Viešpatie, mus, kurie buvome priversti palikti gimtuosius namus, suteik mums jėgų kantriai pernešti sunkią partizano, kalinio, tremtinio, išeivio dalią, kad liktume ištikimi savo Tėvynei ir neštume jai naują atgimimo ugnį. Laimink namuose likusius mūsų tėvus, brolius ir seseris. Laimink mūsų jaunąją kartą, kad ji būtų ištikimą Tavo valios vykdytoja. Laimink mūsų Motiną Bažnyčią ir Jos vadovaujančius asmenis. Guosk dėl tautos nuskriaustuosius. Amžinąjį atilsį suteik, Viešpatie, tiems, kurie yra jau kritę kovos lauke. Išgelbėk, Viešpatie, mūsų brangią Lietuvą, kurį taip nuoširdžiai Tave myli ir garbina. Prašome per Kristų mūsų Viešpatį. Amen.

ŠIEK TIEK APIE MANE

Tiems, kurie prašė mano biografijos, noriu pirmiausia papasakoti kokius kilnius Tėvus Gerasis Dievas man davė. Cituoju užrašą iš jų sutuoktuvių liudijimo: „Sadūnas Jonas, Juozo gimęs 1899 m. ir Rimkutė Veronika, Juozo gimusi 1915 m. 1934 m. gegužės 10 d. susituokė. Registracijos vieta Svedasų Romos Katalikų bažnyčia". Sutuokė kan. Petras Rauda, buvęs mamos kapelionas ir auklėtojas.

Mano tėtis Jonas Sadūnas, gimęs 1899 rugsėjo 8 d., buvo jauniausias iš gausios šeimos. Išaugo penkiese: keturi broliai — Juozas, Silvestras, Kazimieras, Jonas ir sesuo Uršulė. Gimė ir augo Pusnės kaime, Giedraičių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Buvo gabus, doras ir labai darbštus. Ilgai ganė bandą, savarankiškai pasiruošė ir išlaikė gimnazijos baigimo egzaminus. 1924 m. įstojo į Žemės Ūkio akademijos agronomijos skyrių, išlaikė visus semestrinius ir diplominius egzaminus, atliko vienerių metų praktiką, apgynė diplominį darbą ir 1930 Vytauto Didžiojo metais rugsėjo 5 d. gavo diplomuoto agronomo kvalifikaciją ir paliko dirbti dėstytoju toje pat Dotnuvos Žemės Ūkio akademijoje. Buvo religingas, bet ypač sustiprėjo tikėjime taip, kad už Dievą galėjo su džiaugsmu mirti, kai aplankė Liurdą Prancūzijoje. Tai Švč. Motinėlės dovana tėčiui.

Atostogų metu tėtis kartu su prof. Ruokiu ir Rusecku daug keliavo: išvažinėjo visą Vakarų Europą, buvo Afrikoje. Labai

mylėjo varguomenę, daug jiems padėjo, nes ir pats daug vargo besimokydamas matė. 1934 gegužės 10 d. susituokė.

Mano Mama — Veronika Rimkutė-Sadūnienė, gimusi 1915 m. rugsėjo pradžioje, gausioje šeimoje: augo aštuoni vaikai. Du jauniausieji broliai, Petras ir Aloyzas mirė dar vaikai būdami. Mama gimė ir augo Juozapavos vienkiemyje, Svedasų valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Kaip ir tėtis buvo gabi, dora, darbšti ir giliai religinga. Baigė Biržų gimnaziją ir ištekėjusi įstojo į Dotnuvos Žemės Ūkio akademiją. Mėgdavo su tėčiu vakarais vaikščioti parko takeliais. Studentai pasislėpę už krūmų bandė išgirsti apie ką jaunavedžiai kalbasi ir labai nustebo išgirdę, kad juodu vaikščiodami kalba rožančių...

1935 kovo 22 d., penktadienį, gimė sūnus, kurį gegužės 12 d. Dotnuvos Romos katalikų bažnyčioje pakrikštijo Jonu-Aloyzu. Vėliau, laukdama manęs, Mama susirgo pūliuojančiu pleuritu. Kad „išgelbėtų" Mamos gyvybę gydytojai patarė daryti abortą. Nesutiko, nes tik vienas Dievas yra visų mūsų gyvybės šeimininkas ir tebus Jo valia. 1938 liepos 22 d., penktadienį, ankstų rytą, garsiai rėkdama į pasaulį atkeliavau aš. Gimiau Kaune. Mane, kaip ir brolį, Mama pagimdė be skausmų ir todėl, pasakojo, vos mane pamačiusi pažvelgė su meile ir pavadino laimingąja. Dabar gydytojai vienbalsiai pripažino, kad tik gimdymas išgelbėjo Motinos gyvybę. Po gimdymo Mama buvo perkelta į sanatoriją sustiprėti, o mane Tėtis parsivežė į namus. Augino mane kartu su savo seserimi Uršule, kuri mane labai lepino. Spalio 2 d. Dotnuvos Romos katalikų bažnyčioje, kun. kanauninkas-kankinys Kemėšis pakrikštijo Felicita-Nijole. Mane ir brolį pakrikštijęs kan. Kemėšis buvo vėliau areštuotas ir iškankintas mirė sovietiniame kalėjime. Teilsisi Viešpaties džiaugsme!

Buvau jau devynių mėnesių ir vaikštinėjau, kai Mama

sugrįžo iš sanatorijos. Po kurio laiko Mama kelionėje į bažnyčią labai peršalo ir susirgo kaulų TBC. Diagnozavo pavėluotai, kai vienas nugarkaulio slankstelis deformavosi. Tada paguldė į ligoninę, kur nejudėdama išgulėjo apie devynis mėnesius. Slankstelis atsistatė į vietą, bet nespėjo apkalkėti. Karas. Ligonius iš ligoninės teko atsiimti, o 1941 m. Tėčiui slapta pranešė, kad jis su šeima sovietinių okupantų yra įtrauktas į sąrašus išvežti į Sibirą. Paguldęs į vežimą dar nevaikščiojančią Mamą, šalia jos pasodinęs mane ir brolį, Tėtis išvažiavo iš namų kur akys mato... Taip Gerasis Dievas mūsų šeimą išgelbėjo nuo mirties. Tų metų vežamus į Sibirą vyrus atskirdavo nuo žmonų ir vaikų ir jie beveik visi mirė badu Sibiro taigose... Taigi pirmą kartą mirčiai Sibire sovietiniai okupantai pasmerkė mane dar neturinčią nė trejų metų amžiaus... O už ką? Vien už tai, kad turėjau dorus, Dievą ir žmones mylinčius tėvus! Juk kiekvienas doras žmogus sovietams didžiausias priešas, nes nė vienas iš jų nevergaus melui! Sunku buvo Tėčiui su ligone žmona ir dviem mažamečiais vaikais be pastogės ir be pragyvenimo šaltinių.

Pagalbos ranką ištiesė šventos atminties J. E. vyskupas-kankinys Vincentas Borisevičius, priėmęs Tėtį dėstytoju į Telšių kunigų seminariją ir aprūpinęs visą šeimą butu ir duona. Buvau labai gyvo temperamento, anot Mamos, lyg gyvsidabris, nepasėdėdavau ramiai vienoje vietoje. Mama, jaudindamasi dėl mano ateities, Telšių katedroje paaukojo mane Švč. Motinėlei, kurios ypatingą globą iki šios dienos juntu ir iš širdies gilumos esu už viską dėkinga. 1945 birželio 10 d., į mano nevertą širdį pirmą kartą atėjo Jėzus Švč. Sakramente. Tą pačią dieną, J. E. vysk. kankinys Vincentas Borisevičius suteikė man Sutvirtinimo Sakramentą, o vyskupo sesuo Marytė tapo mano sutvirtinimo mama.

Iš tų vaikystės dienų išliko mano atmintyje šviesus kaip

šventojo J. E. vysk. V. Borisevičiaus paveikslas. Jis iš visų išsiskirdavo spinduliuojančiu gerumu ir paprastumu. Jo sesuo man pasakojo, kad J. E. vysk. Borisevičius nuo ankstyvos jaunystės meldė Dievo, kaip didžiausios malonės — kankinystės dovanos. Jo malda buvo išklausyta. 1946 m. buvo areštuotas ir ilgus mėnesius žiauriausiai kankintas Vilniaus KGB rūsiuose. Kai sesuo Marytė nuveždavo perduoti jam maisto ir rūbų, jai atiduodavo J. E. vysk. Vincento B. sudraskytus ir krauju permirkusius baltinius, o keliskart baltiniai buvo išmirkę srutuose, rudi ir skalbiant-virinant labai dvokė. J. E. vysk. Vincentą B. ne kartą laikė srutų pilname karceryje, o kai prarasdavo sąmonę, ištraukdavo iš jo... Tuos visus baltinius pati savo akimis mačiau. Nauji lininiai baltiniai buvo išmarginti didelėmis kraujo dėmėmis ir sudraskyti į kaspinus.

Taip žiauriai J. E. vysk. Vincentą B. kankino norėdami jį priversti nusilenkti melui. To padaryti nepavyko, Jis liko ištikimas Dievui ir Tiesai. 1946 rugpjūčio 26 d. už tai buvo Vilniaus Aukščiausiame Teisme kagebistų apmuštas ir pasmerktas mirčiai. Sesuo Marytė, jį pravedant pro ją, prisilietė, raumenų nebebuvo — vien oda ir kaulai, bet iškankintame ir išsekusiame veide spindėjo giedra ir ramybė. Seseriai jis nusišypsojo, o teisme pareiškė: „Prieš Dievą ir žmones aš esu teisus".

Buvęs kartu su J. E. vysk. Vincentu B. mirtininkų kameroje studentas, stebuklu likęs gyvas, man pasakojo, kad J. E. vysk. Vincentas B. visus stiprino dvasia, paaiškindavo tikėjimo tiesas, sakydavo konferencijas, bet daugiausia laiko susikaupęs klūpėdamas melsdavosi. Gavęs maisto siuntinėlį, tuoj pat visiems išdalindavo, sau visai nepasilikdamas. Kai jį išvesdavo tardymui, matyt vis tikėjosi sulaužyti jo ištikimybę Tiesai, išeidavo lyg į mirtį ir visus palaimindavo. Ne kartą į kamerą įnešdavo be sąmones. Jo galvą sukaustydavo ir spausdavo

geležiniais lankais, kol jis prarasdavo sąmonę... Bet galingos J. E. vysk. Vincento B. dvasios pavergti melui nepavyko.

Vieną kartą jo palaiminimas buvo paskutinis, nes išvedę iš kameros daugiau nebeatvedė... J. E. vysk. Vincentas B. ir kun. Pranciškus Gustaitis buvo sušaudyti Vilniaus Gedimino kalno papėdėje, už Vilnelės esančiame kareivių garnizono kieme. Ankstų rytą juodu atvežė dengta mašina, abu iškėlė, nes patys nebepastovėjo, surėmė kaip pėdus nugaromis vieną su kitu ir pistoleto šūviais į smilkinius nužudė. Kai sukniubo, kojos spyriu parvertė veidais žemyn. Rankos už nugaros buvo surištos virve. Virvę peiliu perpjovė, rankas išlaisvino. Dar keli kojų spyriai ir kankinių kūnai buvo įmesti į čia pat iškastą duobę. Duobę kareiviai tuoj pat užkasė, kapą sulygino su kiemo žeme, kad neliktų nė žymės kur palaidoti...

Apie J. E. vysk. V. Borisevičiaus sušaudymo datą ir vietą vienas iš KGB darbuotojų, tyčia ten dirbęs, kad kiek galima padėtų kaliniams, pranešė savo giminaitei, kuri kaip ir visi geros valios lietuviai labai gerbė J. E. vyskupą. Ji, tą ankstyvą rytą užlipo į Gedimino kalną ir pasislėpė krūmuose. Visą tai pati matė, o vėliau man papasakojo: „Buvo taip baisu, kad ilgą laiką negalėdavau miegoti, taip buvau sukrėsta. Visa tai tebestovi akyse... Niekada nebeeičiau to žiūrėti..."

Mūsų J. E. vysk. kankinio Mečislovo Reinio žodžiais: „Palaiminti nenusilenkę prieš melą, Jie gyvena amžinai! Jie stiprina mūsų gretas"!

— Visi Lietuvos šventieji kankiniai, melskite už mus!

Mes Telšiuose išgyvenome iki 1945 m. pabaigos, o kai KGB ėmė Tėčio ieškoti, tuoj pat iš Telšių slaptai išvažiavome į Anykščius. Čia, Elmininkų bandymų stotyje, direktorium dir-

bo geras Tėčio pažįstamas Antanas Šlamas. Jis priėmė Tėtį dirbti vyr. moksliniu bendradarbiu. Apsigyvenome Anykščiuose pas Mamos tetą, o vėliau gavome butą priemiestyje — Jonydžiuose. Aplink pušynas, netoli upė Šventoji. Tėtis į darbą važinėjo dviračiu, o žiemą arkliu. Darbovietė buvo už 5 km. Matėme daug vargo ir net badavome. Tėtis per mėnesį uždirbdavo tiek, kad už visą algą galėjo nusipirkti tik 3 kg. sviesto. Trūko duonos... Po kiek laiko geri žmonės išlaikymui davė Tėčiui karvę. Darže užaugindavo bulvių, daržovių. Atsigavome. Bet, kai tik ankstų rytą išgirsdavome gaudžiant mašinų motorus, bėgdavome visi į javų lauką slapstytis, kad neišvežtų į Sibirą. Taip gyveno dauguma lietuvių, lyg ant vulkano viršukalnės...

Kaiminystėje už tvoros buvo stribų būstinė. Jų žiaurumui trūksta žodžių aprašyti. Čia jie kankino partizanus, o jų baisiai sužalotus lavonus išmesdavo į kiemą, šalia šulinio, iš kurio sėmėme vandenį. Vėliau tie lavonai savaitėmis gulėdavo Anykščių miesto aikštėje... Laidoti neleisdavo. Žudydavo žmones be gailesčio. Dažnai užtekdavo kaimiečiams nueiti pas savo kaimynus, kad juos stribai palaikytų partizanais ir nušautų... Žodis „stribas" virto keiksmažodžiu, taip žmonės jais ir jų darbais baisėjosi.

Partizanus visi geros valios lietuviai mylėjo, užjautė ir kiek galėdavo padėjo. Ateidavo partizanai ir į Elmininkų bandymų stotį. Visada kultūringi, malonūs, linksmi, išeidami palikdavo direktoriui pakvitavimą, kiek jie paėmė valdiškų javų ir t.t., kad turėtų ką pateikti stribams... Įsiutę stribai savaitėmis saugodavo Elmininkų bandymų stotį, o kai stribai, netekę kantrybės, pasitraukdavo, partizanai vėl ateidavo, ir vėl palikdavo sąrašą, ką iš valdiškų aruodų paėmė... Tuo metu bandymų stotyje nebuvo nė vieno sovietams parsidavėlio, nė vieno partiečio, todėl sovietiniai pareigūnai Elmininkų bandymų stotį vadino

„banditų" stotimi... Daug vargo ir takto turėjo parodyti direktorius Antanas Šlamas, kad nuramintų įsiutusius stribus ir kitus sovietinius pareigūnus, atvykusius su įvairiausiais priekabiais. Dažniausiai juos nuraminti pavykdavo bevaišinant ir nugirdant. Daug žmonių išgelbėjo direktorius Antanas Šlamas! Teatlygina jam Dievas amžinu džiaugsmu!

Mokykloje mane ir brolį mokytojai prievartavo stoti į pionierius, o vėliau — į komjaunimą. Mane iki vidurnakčio išlaikydavo mokytojų kambaryje, o brolį ir kitus mokinius partorgas (partijos organizatorius) Ubagevičius su pistoletu vertė rašyti pareiškimus į komjaunimą... Dėl to, kad prievartai nepaklusome, mus išvijo iš mokyklos. Į mokyklą iškviesta Motina pasakė: „Jei mokytis gali tik pionieriai ir komjaunuoliai, mano vaikai mokyklos nelankys. Geriau tegul jie nebaigs mokyklos, bet užaugs dorais žmonėmis, nebus veidmainiais ir prisitaikėliais". Po dviejų savaičių patys mokytojai mudu į mokyklą pakvietė sugrįžti. Motinos tvirtumas apgynė mus! O kiek daug motinų tuo metu vaikų apginti neišdrįso. Besimokydama ypač mėgau sportą: mokyklos rinktinėje žaidžiau krepšinį, tinklinį, stalo tenisą, dalyvavau lengvos atletikos varžybose. Tas gerai mane fiziškai užgrūdino. O kadangi augome ant Šventosios upės kranto, maudydavomės iki vėlyvo rudens.

Kiekvieną sekmadienį ir šventadienį visa šeima dalyvaudavome šv. Mišių aukoje, klausydavomės pamokslų. Atmintyje iki šiol paliko šventos atminties kun. klebono Vincento Arlausko pamokslas. Jis kovojančius ateistus taikliai palygino su Krylovo pasakėčios kiaule po ąžuolu. Prisirijo degloji gilių, nukritusių nuo ąžuolo ir ėmė ąžuolą knisti, kam jis reikalingas?! Nesugebėjo degloji pakelti snukio į viršų, kad pamatytų iš kur gilės krenta... Taip ir ateistai — naudojasi visomis, jiems

Dievo duotomis dovanomis: protu, sveikata, gamtos gėrybėmis, o patį visų tų dovanų Davėją nori iš gyvenimo pašalinti. Bet kaip kiaulei nepavyko galiūno ąžuolo išknisti, tik snukį į šaknis susikruvino, taip ir vargšams ateistams. Amžiną džiaugsmą tesuteikia kun. Vincentui Viešpats už jo kilnų darbą, kovojant su ateistiniu maru.

Pamokslai, kurių labai atidžiai klausydavausi, pašnekesiai su Tėvais, padėjo man nepaklysti bedieviško auklėjimo naktyje. Labai mėgau per ankstyvas šv. Mišias giedoti Švč. Mergelei Marijai skirtas valandas. Niekada neapleisdavau šv. Mišių šventadieniais, net kai vykdavo varžybos kituose miestuose. Už tą sąmoningumą dėkinga savo brangiems Tėvams! Kiekvieną vakarą suklupdavome bendrai maldai, kuriai dažniausiai vadovaudavo Tėtis. Gegužės mėnesį kambaryje įrengdavome koplytėlę: papuošdavome gėlėmis Švč. Motinėlės paveikslą, o melstis ateidavo ir kaimynai su vaikais. Kan. Petras Rauda, tesuteikia jam Viešpats amžiną džiaugsmą, mūsų šeimą iškilmingai paaukojo Švč. Jėzaus širdžiai. Be to, jis palaimino mano Tėvų šv. Juozapo moterystę. Mama, susirgus kaulų tuberkulioze, nebegalėjo gimdyti, todėl su Tėčiu sutarė gyventi kaip brolis su seserim. Taip kilniai jie išgyveno visą gyvenimą.

Tėtis labai gerbė Motiną ir mylėjo šeimą. Jo kantrybė, darbštumas, pasiaukojimas ir linksmumas buvo mums be žodžių visų geriausia pamoka. Jis nuo karo metų, kai Švč. Motinėlė išgelbėjo jo gyvybę, kas dieną kalbėjo visas tris dalis rožančiaus. O buvo taip. Karo metu pakliuvome prie fronto linijos. Sovietiniai kariai nusivarė prie namo pastatytą Tėčio dviratį. Jis juos pasivijo ir bandė įrodyti, kad dviratis jam labai reikalingas ir prašė grąžinti. Kariai piktai pareiškė, kad jis banditas ir norėjo čia pat už krūmų sušaudyti. Tėtis mintimis pasiaukojo Švč. Motinėlei, prašydamas Jos pagalbos ir pasižadėdamas

kaip padėką kasdien Jos garbei sukalbėti tris dalis rožančiaus. Tėvas ne savęs, bet mūsų gailėjo. Čia pat iš kažkur išdygo karininkas ir paklausė kareivių apie Tėtį. Po to pareikalavo jo paso ir įsitikinęs, kad Tėtis nieko nekaltas, paleido. Tėtis savo pažadą pildė iki mirties, kas dieną dėkodamas Švč. Motinėlei sukalbėdavo visą rožančių. Jis buvo labai dvasingas, panašus į kunigą. Net komunistai Anykščiuose sakydavo: „Kad Jonas Sadūnas kunigas mes žinome, tik nežinome, iš kur pas jį žmona ir vaikai?!"

Motina buvo taip pat labai kilni ir šventa. Ji visa širdimi mylėjo Dievą, o savo ligos skausmus aukojo už mane, kad būdama labai gyvo temperamento, nepaklysčiau gyvenimo šunkeliuose. Visa širdimi dėkoju Dievui už man duotus šventus Tėvus! Tėvai savo malda ir auka išprašo vaikams Dievo malonę. Dabar gerai suprantu, kad nė vienas žmogus nebūtų pasiklydęs sovietinio melo naktyje, jei būtų turėjęs tokius tėvus, kaip mano. Todėl, kam daug duota, iš to bus daug ir pareikalauta. Tebus Gerasis Dievas man gailestingas!

1953 m. brolis baigė vidurinę mokyklą ir tais pačiais metais įstojo į Lietuvos Žemės Ūkio akademiją, agronomijos fakultetą. 1958 m. baigė Akademiją ir gavo mokslinio agronomo kvalifikaciją.

1955 m. aš baigiau Anykščių Jono Biliūno vardo vidurinę mokyklą. Iškilo klausimas: kur surasti laimės žiburį ne vien sau, bet ir kitiems žmonėms? Kai gavau brandos atestatą, Tėtis pasakė man: „Nijole, atsimink, kiekvienam žmogui reikalinga sveikata, geras vardas, duona, kad galėtų gyventi, bet už viską reikalingesnis žmogui tikėjimas Dievu. Aš su džiaugsmu visų tų gerybių išsižadėčiau, kalėjime ar Sibire mirčiau, bet tikėjimo Dievu nė prieš vieną žmogų neišsiginčiau, nes tai pati didžiausia Dievo dovana žmogui".

Tie žodžiai iki šiol tebeskamba mano ausyse. Juo labiau, kad jie buvo patvirtinti visu kilniu Tėvų gyvenimo pavyzdžiu. Tėtis ir Mama Stalino teroro metais kas sekmadienį ir šventadienį dalyvaudavo šv. Mišių aukoje, priimdavo šv. Komuniją. O kaip jie mokėjo melstis — tiesiog skendėjo Dievuje! Daug sykių sovietiniai pareigūnai gąsdino Tėtį, kad už demonstratyvų bažnyčios lankymą išmes iš darbo. „Tada eisiu dirbti paprastu darbininku", — ramiai atsakydavo Tėtis. Jis pasitikėjo Dievu ir Dievas globojo mūsų šeimą. Mylėjo ir gerbė Tėtį visi geros valios žmonės, bedarbiai ir net kai kurie komunistai žavėjosi jo tvirtumu. Du sykius iš eilės buvo išrinktas Anykščių rajono liaudies deputatu. Komunistai sakydavo, kad jų kaimo žmonės neklauso, jais netiki, o kai Tėtis kalba, tiki jo žodžiais. Tėtis rūpinosi palengvinti kaimiečių dalią, išrūpino leidimą turėti didesnius žemės sklypus, laikyti daugiau gyvulių. Mokėjo giedriu humoru pakelti visus užsipuolimus, tuo ir priešus nuginkluodamas.

Baigus vidurinę, turėjau galimybę stoti į Kūno kultūros institutą — būti mokytoja arba trenere, o tai reiškia išsižadėti religinės praktikos, veidmainauti prieš žmones, nes sovietiniai mokytojai gali būti tik ateistai. Ne, tai ne mano kelias! Dievas yra kiekvieno žmogaus laimės šaltinis ir be Jo nėra gyvenime tikro džiaugsmo! Po to sekę 32-ji mano gyvenimo metai šimtu procentų tą tiesą patvirtino. O kad tai supratau savo ankstyvoje jaunystėje esu labai dėkinga ir J. E. vyskupui tremtiniui Julijonui Steponavičiui, šventiems kunigams ir Bronytei Kibickaitei. Mudvi abi gyvenome tame pačiame name ir mokėmės vienoje mokykloje.

1956 m. liepos 26 d., per šv. Onos atlaidus, Anykščiuose J. E. vysk. Julijonas Steponavičius teikė sutvirtinimo sakramentą. Bronytė pasiruošė Sutvirtinimo Sakramentui ir paprašė

manęs būti jai mama. Sutikau. Prieš sutvirtinimą J. E. vysk. Julijonas vaizdžiai paaiškino, kad sutvirtinamieji sąmoningai pasiruoštų priimti šv. Dvasią. Pajutau, kad man labai trūksta šv. Dvasios malonių ir paprašiau Bronytės pusę šv. Dvasios dovanų perleisti man. Ji sutiko. Tuoj po Sutvirtinimo Sakramento abi pajutome vidinį perversmą, aiškų gyvenimo tikslo supratimą ir didelį džiaugsmą. Iki vėlyvo vakaro abi vaikščiojome po Anykščių šilelį, stebėdamosi šv. Dvasios nuostabiu veikimu. Tai buvo džiaugsmingiausia gyvenimo diena! Mudvi atradome laimės žiburį: vienam Dievui visa širdis! Tik Dievas yra visų žmonių tikslas ir dvasiškoji laimės versmė! Net Mama negalėjo suprasti taip staigaus mano pasikeitimo ir manė, kad sugalvojau naują šposą. Mano pasirinktas gyvenimo kelias Mamai buvo labai brangus, tik ji bijojo, kad tai nebūtų mano lengvabūdiškas žaidimas...

Palydėjo mane su malda, palaimino. Kaip aš esu dėkinga už viską Mamai ir Tėčiui! Dėl manęs turėjo vėliau daug nemalonumų. Sovietiniame laikraštyje *Komjaunimo tiesa*, vedamajame straipsnyje autorius verkšleno, kad, esą, mane, gabią, energingą, linksmą sportininkę tėvai uždarė į vienuolyną... Lietuvos komunistų partijos Anykščių rajono komiteto pirmasis sekretorius Lukoševičius ne kartą barė Tėtį, išsikvietė mane. Kai su Tėčiu pas jį nuėjome, ėmė šaukti ir barti Tėtį. Neiškentėjau ir sudraudžiau, kad būdamas jaunesnis už Tėtį, neturi teisės taip šaukti ir bartis. „Gėda kalbėti ir rašyti tokias nesąmones, jog XX amžiuje energingą 18 metų merginą tėvai gali kur tai uždaryti... Juk gerai žinote, kad aš ir per mažą langelį išlįsiu, jei pabandysite mane uždaryti... Ir baikite, prašau, terorizuoti mano Tėvą!"

Kurį laiką sugrįžusi gyvenau su Tėvais ir karingieji ateistai aprimo. Vargšai nežinojo, kad ne jų galioje atimti Dievo malo-

nę... ir kad nėra pasaulyje tokios jėgos! Aš gi padėjau Tėčiui darbuotis. Jam ką tik padarė trūkio operaciją, negalėjo nieko sunkesnio pakelti. Mama invalidė — deformavosi nugarkaulio slanksteliai, daug kentėjo, bet būdavo visada labai kantri ir giedri. Kai Tėčiui sukako 60 m. amžiaus, jį sveikino bendradarbiai ir direktorius. Štai išrašas iš Elmininkų bandymo stoties direktoriaus įsakymo Nr. 141 iš 1959 m. rugsėjo 11 d.: „Stoties vyr. moksliniam bendradarbiui drg. Sadūnui Jonui, Juozo, sąryšyje su 60 metų sukaktimi, už ilgą ir nepriekaištingą darbą Elmininkų bandymų stotyje ir už sėkmingą darbą jaurinių dirvų tręšimo srityje, reiškiu padėką ir linkiu sveikatos, bei ilgo ir vaisingo darbo". Pasirašė direktorius Antanas Puodžiukas.

Nepraėjus nė mėnesiui, iš sovietinės „viršūnės", ne be KGB spaudimo, atėjo kitas įsakymas: Išrašas iš Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto įsakymo Nr. 170 iš 1959 m. spalio 8 d. „Elmininkų bandymų stoties vyr. mokslinį bendradarbį Sadūną Joną s. Juozo, kaipo užsitarnavusį pensiją nuo š.m. spalio mėn 15 d. iš darbo atleisti". Pasirašė Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto direktorius Petras Vasinauskas.

Tėčiui tai buvo nemalonus smūgis. Jis mėgo savo darbą, mylėjo žmones, su kuriais daug metų kartu dirbo. Bet jis nesiguodė ir neaimanavo. Mokėjo tyliai ir kantriai pakelti visus gyvenimo smūgius. Tai tik dar labiau nuskaidrino kilnią jo sielą. Tuo metu, kai Tėtį išvijo į pensiją, aš gyvenau ir dirbau Vilniuje. Tėvams išsinuomoti kambario nesuradau. Suradau butą Riešėje, septynis km. už Vilniaus; kad mane ten priregistruotų, įsidarbinau Kalinos ligoninėje. Tada pas mane atvažiavo Mama ir Tėtis. Vėl visi gyvenome kartu. Tėtis su džiaugsmu kas sekmadienį ir šiokiadieniais patarnaudavo šv. Mišių aukos metu prie altoriaus. Už tai vėl užsitraukė valdžios nemalonę. Parei-

gūnai barė ir grasino atimti pensiją, esą buvusiam mokslíniui bendradarbiui gėda patarnauti bažnyčioje... Į tai Tėtis atsakė, kad galį pensiją pasiimti sau ir kad nėra žmogui didesnės garbės, kaip galėti patarnauti kunigui prie altoriaus. „To aš nesu vertas..." Pamatę, kad neišsigando, pensiją paliko ir daugiau nebegąsdino...

Visą savo gyvenimą Tėtis prašė Gerojo Dievo malonės leisti jam mirti skausmingai, kaip gerajam latrui ant kryžiaus, bet, kad po mirties tuoj su Viešpačiu būtų. Dievas jo maldas išklausė. 1963 balandžio 28 d., eidamas į bažnyčią, buvo sunkvežimio partrenktas, suskaldytas galvos kiaušas, sutrupintas kelias ir kojos, sutrintos kepenys... Visą parą labai kantriai, su malda ir nuolat žadindamas gailestį, kentėjo Vilniaus I-je ligoninėje, o balandžio 29 d. 11 val. ryto užmigo Viešpatyje. Jo veidas spindėjo ramybe ir giedra. Pažįstami sakė, kad niekad ir gyvas jis toks gražus nebuvo, kaip pašarvotas karste. Mirė 63 metų amžiaus. Laimingi mirusieji, kurie miršta Viešpatyje! Teilsisi Viešpaties džiaugsme per amžius! 1963 gegužės 1 d. palaidojome Riešės kapinėse.

O tais metais Tėtis ruošėsi iš Sibiro parsivežti Močiutę — Mamos Mamą. Mamos Tėvus sovietiniai okupantai 1941 m. išvežė į Sibirą, į Altajų. Dar gerokai prieš I-jį Pasaulinį karą mamos tėvas su Juodviršio ir Baleišio šeimomis per Vilniaus Žemės banką nupirko Svėdasų dvarą. Dvaro centrą su malūnu ir miškais nupirko Juodviršio šeima. Mamos tėvas nupirko didelį pliką lauką su trupučiu miško, kur dar prieš karą pastatė gyvenamą namą ir ūkio pastatus. Šį ūkį po karo pavadino Juozapava. Buvo labai religingi ir teisingi. Tie, kurie per darbymečius seneliams padėdavo, man pasakojo, kad visiems jie buvo kaip tikri tėvai. Valgydavo jie tą patį maistą, dirbo visi kartu, o atlygindavo labai dosniai. „Per dieną gaudavome

daugiau, nei kolchoze per mėnesį", — pasakojo viena moteris, su ašaromis akyse. — „Jie man buvo geresni, nei mano tėvai..." Ta moteris ir dabar Svedasuose tebegyvena. Senelius gerbė ir mylėjo ne tik Lietuvoje, bet ir Sibire. Sibiriečiai seneliai Juozapą laikė dvasininku, kartu melsdavosi, išsiaiškindavo įvairius klausimus, pas jį eidavo patarimų. Senelis mirė 1950 m. ir palaidotas Altajuje. Ant kapo pastatė beržo kryžių. Teilsisi Viešpaties džiaugsme, nes visiems, piktą dariusiems, iš širdies atleista!

Močiutę Karoliną 1963 m. giminės parsivežė į Lietuvą. Ji kurį laiką gyveno pas mus. Tuo metu mes gyvenome Vilniuje, Varšuvos 13-1 (prie Rasų kapų). Turėjome išsinuomavę pusrūsyje butą, neapkūrenamą, šaltą ir drėgną kambarį ir virtuvę, kurioje gyvenome. Mama Močiutę labai mylėjo ir gerbė. Prie visų Mamos ligų 1964 m., po peršalimo, prisidėjo dar sąnarių poliatritas. Sirgo labai sunkiai, smarkiai ir dažnai prakaitavo, deformavo rankų ir kojų sąnarius. Lovoje išgulėjo penkis su puse metų. Butas buvo labai prastas ir nežiūrint, kad Mama turėjo 1-mos grupės invalidumą, — jai priklausė be eilės butas — mes kooperatinio buto laukėme daugiau nei penkis metus. Kartą Mamos aplankyti užėjo keli užsieniečiai ir taip išsigando, kad mes gyvename tokioje landynėje, jog ilgokai į virtuvę įeiti nedrįso. „Pas mus ir negrai nepalyginamai geresnius butus turi", — kalbėjo jie. (Sovietinėje tikrovėje visa propaganda, kad viskas liaudžiai tik tušti žodžiai).

Kartą atvažiavo į svečius pusseserė, kuri, pamačiusi mūsų vargingas gyvenimo sąlygas, pasiūlė Močiutei peržiemoti pas ją. Ji su šeima (penkiese) ir jos mama su tėčiu turėjo visą valdišką medinį namą. Mes buvome gavę pranešimą, kad tais metais kooperatinio buto dar negausime. Todėl ir išleidome Močiutę — jai pas kitą dukrą ir anūkę bus geriau. Ji ten turės atskirą

ir šiltą kambarėlį. Po kurio laiko Močiutė susirgo. Pusseserė ir teta su meile ją slaugė, gydė. Išsekęs organizmas nebepajėgė kovoti su liga ir močiutė 1973 m. užmigo Viešpatyje! Amžiną jai atilsį!

Po didelių vargų, lakstymų po įstaigas ir t.t., 1969 gruodžio 23 d. gavome kooperatinį butą Lazdynuose, Architektų 27-2. Valstybei už jį sumokėjome 6124 rublius. Beveik visą kooperatinio buto paskolą padengė brolis, kuris nuo 1958 m. dirbo įvairiose vietose vyr. agronomo pareigose. Gyveno vienas ir taupiai, labai mylėjo Mamą, rūpinosi, kad ji gautų butą. Jis pats dirbdamas Vokės eksperimentiniame ūkyje vyriausiu agronomu persišaldė ir gydytojai uždraudė dirbti laukuose, todėl 1971 m. įsidarbino Vilniuje, Lietuvos žemės ūkio ministerijoje, vyr. agronomu-ekonomistu. Kartu prie mūsų su Mama buto ir jam išskyrė vieną kambarį. Todėl ir gavome trijų kambarių butą. Aš visą laiką dirbau paprasta darbininke gamyklose ir slaugiau Mamą.

Neilgai Mama džiaugėsi nauju butu. Po pusmečio, 1970 birželio 15 d., užmigo Viešpatyje, teturėdama 54 metus amžiaus. Mama išsiprašė iš Gerojo Dievo lengvos mirties. Visą gyvenimą, nuo 23 metų amžiaus, sunkiai sirgo, bet pas Viešpatį iškeliavo be skausmų. Pagal ją gydžiusio šventos atminties gydytojo L. Siniako nuomonę, ji mirė tuberkuliozinių meningitu. Mama mokėjo kentėti ir mylėti. Už viską ir visada buvo dėkinga Dievui. Bronytė Kibickaitė, kuri kartu su manimi ir broliu meldėsi prie iškeliaujančios į amžinybę Mamos lovos ir padėjo ją pašarvoti, labai norėjo nors viena akimi pamatyti, kur dabar Mama... Naktį, kai atsigulėme poilsiui, Bronytė išgirdo nuostabiai gražią muziką ir giedojimą, kokio niekada ir niekur nebuvo girdėjosi... Ji atsisėdo lovoje ir muzika-giedojimas nutilo. Vos atsigulė ir vėl ta pati muzika. Taip per tris kartus. Bronytė man pasakė: „Mama danguje. Pamatyti nepavyko, bet už tai

girdėjau kaip nuostabiai ten gieda..." Teilsisi Mama per amžius Viešpaties džiaugsme! Palaidojome Riešėje šalia Tėčio kapo.

Aš, kaip jau minėjau, visą laiką dirbau paprasčiausius darbus: sekretore-mašininke, gamyklos darbininke ir pan. Todėl be baimės galėjau lankyti bažnyčią ir melstis. Tik 1970 m., kai kun. Antanui Šeškevičiui, teisiamam už vaikų katekizaciją, pasamdžiau advokatą, dirbau Vilniaus universiteto fizikos-matematikos fakultete esančiame skaičiavimo centre, vyr. inžinierės etate perforuotoja. Uždirbdavau į mėnesį apie 100 rub. Iš to darbo teko išeiti, nes po KGB tardytojo Gudo grasinimų dėl kun. A. Šeškevičiaus „gynimo", išsikvietė mane universiteto rektorius ir pasakė, kad, jei aš pati neišeisiu iš darbo, jam būsią blogai... Pareiškimą parašiau ir mane iš darbo atleido „mano prašymu". Tegul nė vienas žmogus neturi dėl manęs nemalonumų! Po to baigiau medicinos sesers kursus ir dirbau Vilniaus kūdikių namuose, kuriuose laikė iki trijų metų pamestinukus ir našlaičius. Vargšai vaikeliai, kaip labai jiems reikalinga geros motinos meilė!

Be to, teko slaugyti tuo metu sunkiai sergantį kan. Petrą Raudą, buvusį Mamos kapelioną. Už tai, kad nenusilenkė melui, 13 metų kentėjo sovietiniame Gulage. Grįžo sutinęs iš bado, iškrito visi dantys, beveik aklas... Apie tą pragarą, kurį išgyveno, nenorėjo nė prisiminti, bet dvasia nepalūžo ir ne tik pats liko ištikimas Tiesai, bet ir kitus mokė vien Dievu pasitikėti ir drąsiai dirbti Dievo ir Tėvynės labui. Visiems atleido, visus mylėjo, už visus meldėsi. Buvo labai kantrus. Žinojo, kad serga skrandžio vėžiu, kad nebepasveiks, bet visada buvo giedras ir ramus. Su nuolankumu melsdavosi: „Nors ir tolimiausiame kampelyje, bet tik su Tavimi, Viešpatie, leisk per amžius būti!" O kai buvę jo mokiniai, dabar gydytojai, apsiašarojo pamatę jį taip išsekusį, nusišypsojo ir tarė: „Džiaugtis reikia, o ne ašaroti.

Juk kai jūs savo vaikus pas senelius į kaimą atostogų išleidžiate, džiaugiatės, kad pailsės. O aš pas Geriausią visų mūsų Tėvą keliauti ruošiuosi. Tad nereikia verkti, o džiaugtis!" Mokėjo kitus linksminti ir guosti iki pat mirties. Nors labai kentėjo, nepriimdavo jokių nuskausminančių vaistų, norėjo pilna sąmone atgailos dvasioje, visus skausmus iškentėti. Ypač daug meldėsi už Lietuvos kunigus, kuriuos labai mylėjo. Kasdieną meldėsi už Rusiją. Visiems buvo už mažiausią patarnavimą dėkingas. Stebėjausi, kaip gali, taip sunkiai kentėdamas, tokius mažmožius pastebėti ir iki pat mirties kitais žmonėmis, jų gerove, rūpintis. Taip gyventi ir mirti sugeba tik didelės dvasios žmonės! Kan. Petras Rauda užmigo Viešpatyje 1974 kovo 7 d. Teilsisi per amžius Viešpaties džiaugsme! Tų pačių metų rugpjūčio 27 d. mane areštavo. Išsipildė mano svajonė: visi geri žmonės kalėjimuose buvo, norėjosi ir man pamatyti kaip gi ten?! Ačiū Dievui, svajonė išsipildė. Nereiktų per daug bijoti kalėjimo, nes kai Dievas kryželį duoda, tai ir nešti jį padeda. Net a.a. kan. Petras Rauda, kuris negalėjo ir nenorėjo kankinimų prisiminti (jį fiziškai kankino), pasiilgdavo tos dvasios būsenos: kančioje Dievas yra labai arti! Todėl su Dievu širdyje ir Gulago pragare galima gyventi kaip danguje. Kad tik meilė žmonėms širdyje neužgestų!

Daug kentėjo ir mano brolio žmona Marytė. Ją 13 metų mergytę, 1948 m. kartu su tėvais ir trim metais vyresne sesute išvežė į Sibirą. Už ką? Jų šeima gyveno Marijampolės rajone, tris km už Kalvarijos miestelio, prie Orijos ežero. Vieną dieną smarkiai kaip iš kibiro lijo lietus ir į jų daržinę, nuo to lietaus pasislėpti užėjo trys pro šalį einantys partizanai. Kažkas pamatė ir įskundė. Tuoj pat atvažiavo stribai, partizanus nužudė, o jų visą šeimą išvežė. Tėvą labai mušė, kankino, laikė kalėjime, o vėliau atskirai išvežė į konclagerį! Išsekintas kančių mirė. Teil-

sîsi Dievuje! Marytė teturėdama 13 metų Sibiro taigoje netoli Irkutsko, turėjo po du kibirus pririnktų sakų nešioti į punktą. Visi badavo, šalo... Motinai suparaližavo kojas. Vėliau Marytė, su dideliu vargu baigė Irkutske medicinos seserų mokyklą, o sugrįžus 1958 m. į Lietuvą, baigė Kaune neakivaizdžiai medicinos institutą. Ir tai dėka savo didelio darbštumo ir gabumų. Dabar dirba poliklinikoje akių gydytoja. Marytė pati nuo vaikystės matė daug vargo, todėl ir dabar visus kenčiančius moka užjausti ir kiek gali jiems padeda. Ligoniai labai myli ir vertina. Tepadeda Dievas dar daug gero žmonėms padaryti! Nuoširdžiai dėkojame visiems, kas mus savo maldose prisimena! Teatlygina Viešpats tūkstanteriopai!

* * *

1986 gruodžio 9 d. Vilniuje vyko kratos — ieškojo religinės literatūros. Konfiskavo daug (maišais) religinio turinio knygų, rašomųjų mašinėlių. Suimtas vienas vyras apie 40 m. amžiaus vardu Gediminas, pavardės neatmenu. Kaltinamas religinės literatūros dauginimu... Dabar Gorbačiovui didžiausi priešai yra tikintys ir religinė literatūra, su kuo jis liepia be gailesčio kovoti. Tebus jam Gerasis Dievas gailestingas! Reikia daug maldų ir aukų, kad jis praregėtų. 1987 m. dar labiau trukdo užsienio radijo laidas, ypač religinę programą, Vatikaną, net transliuojamas iš Vatikano šv. Mišias...

PAREIŠKIMAS LIETUVOS TSR PROKURORUI

Lietuvos TSR Prokurorui A. A. Novikovui
Nuorašas: Tikinčiųjų Teisėms Ginti Katalikų komitetui

Sadūnaitės Felicijos-Nijolės, Jono,
gyv. Vilniuje, Architektų 27-2

P a r e i š k i m a s

1987 m. balandžio 1 d. KGB darbuotojas Reinys pažeidė LTSR Baudžiamojo Proceso kodekso 192 str., kur pasakyta, kad visi kratos metu paimtieji daiktai ir dokumentai turi būti išvardinti poėmio ar kratos protokole. Reinys, vadovaudamas kratai Antakalnio 62-2 bute, kur aš buvau užėjusi į svečius, nepaliko jokio kratos dokumento, tik tuojau mane areštavo, o šeimininkę gąsdino, kaip ji drįsusi mane priimti į svečius, kai visi žino, kad seniai esu KGB ieškoma. Telefonu iškvietęs mašiną, liepė man įsidėti maisto ir rūbų, nes teksią ilgai KGB rūsiuose pabūti. Paklausęs, kur mano daiktai, paėmė mano rankinuką ir pasakė, kad viską patikrinęs, man grąžins. Reinys paėmė mano maldyną-psalmyną, užrašų knygutę su religinėmis mintimis ir adresais, man brangių asmenų nuotraukas, tarp jų A.†A. Mamos ir Tėčio, mano parašytus laiškus su velykiniais

sveikinimais. Tų iš manęs paimtų daiktų neįrašė į kratos protokolą, jo net nepaliko, ir man nedavė jokio pakvitavimo, kad jis tuos mano daiktus paėmė.

Atvažiavus mašinai, mane nuvežė į KGB būstinę, Lenino pr. 40, kur trečio aukšto kabinete paliko saugomą dviejų KGB darbuotojų. Maždaug po pusantros valandos, dar prieš 12 val., buvau nuvesta pas KGB pulkininką Liniauską. Jo kabinete radau kartu besėdintį respublikos prokurorą J. Bakučionį, kuris stengėsi mane įtikinti būk tai niekas manęs neieškojo. Tai kodėl mane areštavo? Prokuroras J. Bakučionis kalbėjo netiesą, nes manęs daugiau nei ketverius metus ieškojo ne tik Lietuvoje, apklausinėdami pažįstamus, bet ir Latvijoje, Kaukaze, Maskvoje. Chostos stotyje tarp kriminalinių nusikaltėlių buvo iškabinta ir mano nuotrauka, ieškojo manęs ir daugelyje kitų vietovių. Toliau J. Bakučionis aiškino, kad ne KGB, o jis ves mano bylą. Kaltino mane esą aš niekur nedirbanti ir neturinti nuolatinės gyvenamosios vietos. Tada aš jo paprašiau, kad mane parvežtų namo, į mano kooperatinį butą Architektų 27-2, kur aš gyvenu, kur yra mano pasas ir mano darbo pažymėjimas, išduotas 1987 m. kovo 7 d. Pažymėjime tvirtinama, kad aš nuo 1980 m. dirbu Paberžės bažnyčioje (Vilniaus raj.) pagalbine darbininke, atlikdama bažnytinių rūbų skalbimą bei taisymą ir šventoriaus bei bažnyčios pastato tvarkymo darbus pagal klebono nurodymą. (Tą pažymėjimą pridedu prie pareiškimo prokurorui, kad įsitikintų, jog rašau tiesą.) J. Bakučionis sumišo ir pareiškė, kad jam mano paso nereikia, nes jis mane vienas asmeniškai pažįstąs. Paklaustas, ar tiek daug KGB dirbančių vyrų bijo mane parvežti į Lazdynus, dar labiau pasimetė ir atsakė, kad nebijo, bet jau vėlu... o buvo tik 12 val. — dienos pradžia. Kodėl nenorėjo įsitikinti, kad aš dirbu, bet melagingai mane kaltino? Aš J. Bakučionį kviečiau ir į darbovietę nuvažiuoti (apie 30 km),

kur ne tik klebonas, bet ir zakristijonas bei ir kiti liudininkai paliudytų, kad dirbu nuo 1980 m. iki šiol. Kodėl visaip išsisukinėjo ir nei į namus, nei į darbovietę manęs nenuvežė? Ar vien tik todėl, kad mane sąmoningai neteisingai apkaltinęs, pateisintų mano areštavimą? Tardymo metu J. Bakučionis ir pulkininkas Liniauskas labai jaudinosi, buvo aišku, kad pateko į nemalonią situaciją. Į prokuroro užduotus man klausimus apie *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos* Nr. 73 ir mano prisiminimus atsakiau, kad kaip 1974-75 m. per tarkdymus KGB, taip ir dabar, į bet kokius klausimus, liečiančius bylą, neatsakinėsiu, jokių parodymų neduosiu ir po jų protokolais nepasirašinėsiu. Motyvas tas pats: patys tardytojai daro nusikaltimą, nes laužo sovietinius įstatymus, konstitucijos bei tarptautinių susitarimų paragrafus, todėl aš šioje nusikalstamoje byloje nei piršto nepajudinsiu, kad jiems padėčiau. O be to, šiuo metu — M. Gorbačiovo reklamuojamos demokratizacijos ir persitvarkymo laiku tokius tardytojų veiksmus reikia suprasti kaip prieštaravimą M. Gorbačiovo politikai. Todėl nei po melagingu protokolu, nei po arešto dokumentu aš nepasirašiau.

Tada mane nuvedė į tardymo izoliatorių, kuris yra KGB rūsiuose. Uždarė vienutėje, o po pusvalandžio atėjusi KGB felčerė padarė asmeninę kratą, nuėmė nuo kaklo kryželį, nors prašiau jį palikti (paaiškino, paklaus pulk. Liniausko, jei jis leis — kryželį man atiduos...), teiravosi apie mano sveikatą ir liepė būtinai išsimaudyti. Kodėl būtinai? Niekada ir niekam tai neįsakoma, o tik pasiūloma. Ar vien tam, kad mano su savimi atsivežti rūbai, batai ir maistas paliktų kameroje jos žinioje? Ji kaip tik ir liepė visa tai palikti kameroje, kur jau man buvo atnešta patalynė, palikta sriuba, arbata, vanduo arbatinuke. Reinys man sakė, kad pietų neduos, o čia priešingai — specialiai, kaip išsireiškė felčerė, pasirūpino man palikti... Felčerė, nuvedusi

mane į dešą, užrakino ir tik, po gero pusvalandžio atėjusi, parvedė mane į kamerą. Mano nuotaika visą tą dieną buvo šventiškai pakili, džiaugiausi, galėdama savo mažytę auką sujungti su didžiąja Kristaus Auka už savo mylimus paklydusius brolius ir seses. Todėl kameroje už tai dėkojau Gerajam Dievui. Vakare pavalgiau. Po pusvalandžio pajutau labai aštrų skausmą kairės kojos blauzdoje, kur atsirado didelis įdubimas iki blauzdikaulio, raumenys susitraukė, o abiejų kojų pirštus, lyg būtų mėšlungis, išskėtė ir iškraipė. Labai nustebau, nes mano gyvenime tai buvo pirmas toks atvejis. Praėjo apie pusvalandis, kol traukuliai ir skausmas aprimo, nors tuojau pat atsiguliau ir kojas masažavau. Po to pajutau didelį silpnumą, abejingumą viskam, man neįprastą apatiją ir ruošiausi miegoti. Iš kur tokia staigi nuotaikos permaina? Man atrodo, kad mane kuo tai apnuodijo. Kai tik kojų traukuliai praėjo, su trenksmu atsidarė kameros duryse esantis langelis ir kareivis liepė su visais savo daiktais išeiti. Buvo apie 20 valanda. Mane vėl nuvedė į trečią aukštą, tik šį kartą, kaip balandžio 7 d. iš prokuroro J. Bakučionio sužinojau, į KGB pirmininko pavaduotojo generolo Henriko Vaigausko kabinetą. Už ilgo stalo sėdėjo H. Vaigauskas, jam iš dešinės — tardymo poskyrio viršininkas pulkininkas Baltinas, o iš kairės — J. Bakučionis. Ant stalo stovėjo du dideli mikrofonai, kurių vienas buvo nukreiptas į H. Vaigauską, o kitas — į mane. Mane pasodino prieš H. Vaigauską. Jaučiausi viskam abejinga, net nepasiteiravau, kas tie du man nepažįstami vyrai, nes pažinau tik J. Bakučionį, o kitus du mačiau pirmą kartą. Nekreipiau dėmesio ir net nepaklausiau, kam tie mikrofonai? Tokio protavimo atbukimo mano gyvenime nėra buvę. Visi trys man kalbėjo, daugiausia H. Vaigauskas, aiškino, įtikinėjo, klausinėjo, teigė esą aš sutirštinusi spalvas, rašydama savo prisiminimus... Pasakiau, kad kaip tik

priešingai, daug ką sušvelninau. Po to, 21 val. parodė man nutarimą, išreikšdami viltį, kad po juo pasirašysiu. Tame nutarime buvo pakartotas melagingas kaltinimas, kad aš niekur nedirbanti ir neturinti nuolatinės gyvenamosios vietos. Į tai nereagavau, lyg tai manęs visai neliestų. Toliau buvo rašoma, kad buvau sulaikyta, įtariant padarius nusikaltimą pagal 199-1 str., nenurodant jokių faktiškų duomenų, patvirtinančių mano „kaltę". Kadangi ta mano „nusikalstama" veikla sustabdyta, — rašoma toliau, — jie pasitarę nutarė mane išleisti į laisvę. Tekstą skaičiau kelis kartus, bet kadangi mano sąmonė buvo aptemusi, tai aš net du kartus klausiau J. Bakučionį, kodėl iš manęs nereikalaujama jokių pažadų. Jis paaiškino žinąs, kad aš po tokiu pareiškimu nepasirašyčiau. Po minėtu nutarimu buvo jau pasirašęs J. Bakučionis. O kodėl pokalbiui vadovavęs H. Vaigauskas nepasirašė? Jis tik išreiškė viltį, kad apie tą mūsų vėlyvą vakaro pokalbį aš niekam nepasakosiu, neaprašysiu... Kodėl H. Vaigauskas bijojo viešumos, jei jis ir jo draugai elgėsi teisingai? Juk tai prieštarauja M. Gorbačiovo persitvarkymo ir viešumo politikai! H. Vaigauskas man dar aiškino, kad yra sulaikyta kažkokia moteris, kaip supratau, man pasirašius, ją išleis į laisvę. Ir šia nesąmone tą vakarą aš patikėjau. Paėmiau šratinuką, kurį padavė J. Bakučionis, rankų pirštai buvo lyg mediniai, nesavi, ir pradėjau pasirašyti. Rašiausi ir pati čia pat stebėjausi, kodėl raidės man išeina tokios didelės, kai visada pasirašau smulkiai. Man pasirašius, J. Bakučionis nudžiugęs pasakė: „Pirmą kartą pamatėme, kaip Nijolė pasirašo..." H. Vaigauskas, priėjo ir paspaudė man ranką, žadėdamas visur savo paramą ir netrukus grąžinti visus mano per kratą paimtus daiktus. Iš KGB rūmų mane išleido 21 val. 30 min. Sekančias dvi paras mane labai pykino, svaigo galva, dingo apetitas, o ką suvalgius — nevirškino, ir buvo labai silpna.

Iki šiol labai kankina troškulys ir nuolat džiūsta burna. Iš kur visa tai? Iki balandžio 1 d. tų simptomų pas mane visiškai nebuvo.

Jau praėjo beveik keturios savaitės, bet nei Reinys, nei H. Vaigauskas, nei J. Bakučionis mano paimtų daiktų negrąžino. Balandžio 7 d. aš buvau nuėjusi pas J. Bakučionį ir man paaiškino, kad KGB turi daug darbo, o mano maldyną, užrašus ir t.t. turi iššifruoti...

Dar kartą prašau man grąžinti Reinio paimtus daiktus. Negavus būsiu priversta kreiptis į atitinkamai aukštesnes instancijas.

1987.04.27

Copyright 1991 Nijolė Sadūnaitė

Viršelis: Nijolės Palubinskienės

Spausdino UAB "Poligraf-1"
pagal išleistą 1989 metais
"Ateities" leidyklos knygą
"Gerojo Dievo globoje"

Leidybinė grupė "Valtis" SL 015
Užsk.Nr.1223 Tiražas 50.000 egz.
Kaina sutartinė
"Poligraf-1" Dariaus ir Girėno, 39